

08/231 - 2156/17P
21.08.2020

КИЇВСЬКА МІСЬКА РАДА

ХІ СЕСІЯ VIII СКЛИКАННЯ

РІШЕННЯ

№ _____

ПРОЕКТ

Про стандарти садивного матеріалу

Відповідно до Законів України «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про столицю України – місто-герой Київ», Правил утримання зелених насаджень у населених пунктах України, затверджених наказом Міністерства будівництва, архітектури та житлово-комунального господарства України від 10 квітня 2006 року № 105, з метою єдиного підходу до озеленення в місті Києві, збереження зелених насаджень і утримання їх у здоровому впорядкованому стані, створення та формування високодекоративних, стійких до несприятливих умов навколишнього природного середовища насаджень, Київська міська рада вирішила:

1. Рекомендувати Київському комунальному об'єднанню зеленого будівництва та експлуатації зелених насаджень міста «Київзеленбуд» та районним комунальним підприємствам по утриманню зелених насаджень міста Києва, комунальному підприємству «Київський міський центр розвитку міського середовища», комунальному підприємству по охороні, утриманню та експлуатації земель водного фонду м. Києва «Плесо», комунальним підприємствам по обслуговуванню житлового фонду та іншим підприємствам комунальної форми власності, установам, організаціям, розміщеним на землях комунальної форми власності міста Києва, під час формування технічних специфікацій на садивний матеріал для проведення публічних закупівель і підготовці проектно-кошторисної документації на об'єкти будівництва, в складі якої передбачено виконання робіт з озеленення, керуватись Стандартами садивного матеріалу декоративних рослин, що додаються.

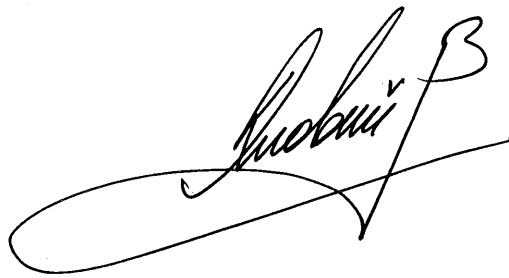
2. Офіційно оприлюднити це рішення у спосіб, визначений законодавством України.

3. Контроль за виконанням цього рішення покласти на постійну комісію Київської міської ради з питань екологічної політики.

Київський міський голова

В.Кличко

ПОДАННЯ:
Депутат Київради

Костянтин Яловий

ПОГОДЖЕНО:

Голова постійної комісії
Київради з питань екологічної політики

Костянтин Яловий

Секретар постійної комісії Київради з
питань екологічної політики

Олексій Новіков

Начальник управління
правового забезпечення діяльності
Київради

Ганна Гаршина

Додаток
до рішення Київської міської ради
від _____ N _____

Стандарти садивного матеріалу декоративних рослин

Наведені стандарти застосовують до саджанців деревних рослин, які вирощені в розсадниках і призначені для створення насаджень різного цільового призначення, що узгоджується з ДСТУ 8093:2015 «Саджанці деревних рослин із відкритою кореневою системою. Пакування, маркування, транспортування та зберігання. Загальні вимоги» та ДСТУ 8556:2015 «Саджанці деревних рослин із закритою кореневою системою. Пакування, маркування, транспортування та зберігання. Загальні вимоги».

Визначеними термінами, символами та позначеннями слід керуватися у діловій документації під час укладання торгових договорів на садивний матеріал.

Під час опрацювання наведених вимог до рослин врахований передовий досвід країн Європи, Америки, окремі положення ДСТУ 8093:2015 і ДСТУ 8556:2015 на саджанці деревних рослин та специфіку виробництва садивного матеріалу у вітчизняних розсадниках.

Стандарти рекомендовані робітникам комунальних служб міста.

Розділ 1. Загальні вимоги оцінки якості продукції розсадництва

1.1. Саджанці з відкритою та закритою кореневою системою

1.1.1. Рослини, вирощені в розсадниках, мають відповідати вимогам якості окремих видів та сортів рослин, мати здоровий вигляд (з відмінним та добрим станом), без видимих уражень шкідниками та хворобами, визрілими та загартованими. Гілки, листя (хвоя) мають бути без суттєвих пошкоджень і нехарактерних плямистостей.

1.1.2. Коренева система має бути добре розвиненою та відповідати виду / сорту рослини, її віку, і не мати викривлених або переплетених основних коренів та будь-яких фізіологічних вад.

Під час транспортування та зберігання рослин із оголеною кореневою системою необхідно уникати пересихання коренів.

На головних коренях поблизу кореневої шийки не має бути пошкоджень та зламів, а самі вони не мають бути перекрученими.

1.1.3. Грунтові коми (грудки) мають бути міцними, твердими, рівномірно пронизаними корінням усіх рослин, за винятком рододендронів та азалій, і мають бути запаковані у мішковину та/або інший придатний для цього матеріал.

Земляний ком (грудка землі) у саджанців має бути цілісним, однорідним та достатньо пронизаним корінням, міцним і достатньо твердим, щоб забезпечити захист коренів під час транспортування та пересаджування. Розмір грудки залежить від: біологічних особливостей сорту (культивару), розмірів і стадії розвитку рослини, ґрунтових умов.

Грунтові коми (Земляні грудки) крупномірних (солітерних) саджанців мають бути додатково захищені неоцинкованою дротяною сіткою, дротяним кошиком або дерев'яним коробом.

1.1.4. Тканина та всі інші пакувальні матеріали для комів (грудок), мають бути виготовлені з матеріалів, які розкладаються не пізніше півтора року після посадки, та не будуть обмежувати ріст коренів надалі.

1.1.5. Стовбур (центральный пагін, стебло) має бути розташований у центральній частині кома. Максимальне відхилення від центра може складати 10% (рис. 1.1.).

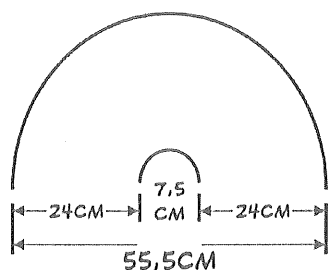

Рис.1.1. Розташування стовбура в земляному комі.

1.1.6. Зовнішній вигляд рослин. Розміри (висота, товщина, довжина) гілок та листя мають відповідати віку та виду/сорту рослин. Співвідношення розмірів стовбура і крони культивованих рослин мають бути пропорційні з урахуванням їх біологічних особливостей.

Гілки мають бути без суттєвих пошкоджень, які погіршують естетичний вигляд рослини.

Місце зростання підщепи та прищепи має бути достатньо міцним і мати гарне зрощення.

1.1.7. Вік рослин вказуються в роках у разі їх вирощування не менше одного року або місяцях – за умови вирощування менше одного року. Вік вирощування хлестів дерев відповідає кількості сезонів вирощування прищепи або головного стовбура.

Вік рослини вказувати не обов'язково за умови, що зазначено висоту та діаметр крони. Вік рослини вказується за потреби, при чому слід враховувати наступне:

- для рослин із вирощуванням понад один рік, вік зазначається в роках, кожен із яких відповідає одному сезону (вегетаційному періоду);
- за умови вирощування в термін менший за вегетаційний період зазначають кількість місяців вирощування;
- для щеплених рослин зазначають вік прищепи;
- для рослин із декількома стовбурами зазначають вік головного стовбура.

1.1.8. Стовбури та гілки не повинні мати механічних ушкоджень, які могли б завдати шкоди зовнішньому вигляду рослин, або їх розвитку надалі.

1.1.9. Розмір саджанців має відповідати габітусу культивара, а саме: для сланких та кулястих рослин вказується середній діаметр крони, а для рослин із вертикальним ростом – висота. Для карликових рослин також має бути вказана ширина та/або висота.

Висота, ширина, довжина приростів, галуження і листя (хвої) мають відповідати біологічними властивостями і віку певного виду / сорту рослини.

1.1.10. Крупномірні рослини – великі, декілька раз пересаджені, сформовані і вирощені за відповідною технологією саджанці.

1.1.11. Горизонтальнорослі (сланкі) та кулясті рослини – ті, які мають бути розгалуженими відповідно до виду та/або сорту, і сформованими згідно з технологією, принаймні один раз.

1.1.12. Саджанці із закритою кореневою системою

Усі попередньо вказані вимоги до саджанців поширюють на контейнерні рослини відповідного виду/сорту за зовнішнім виглядом.

Для контейнерних рослин, окрім їх параметрів, слід зазначати розмір контейнерів, в яких вони будуть реалізовані.

Стовбур (стебло, головний пагін) рослин має бути розташованим у центрі ємності, а допустиме відхилення від нього може складати не більше 10% її діаметра.

Саджанець має бути з достатньо сформованою надземною частиною та кореневою системою.

Контейнер має бути достатньо заповнений субстратом із мінімальною кількістю бур'янів, лишайників та мохів.

Контейнерні і горщикові рослини мають бути вирощені у ємності впродовж часу достатнього для розвитку коренів, але без їх надмірного переплетення. Розповсюдження коренів у субстраті має бути рівномірним відповідно до розміру горщика (контейнера). У разі видалення з контейнера кореневий ком (грудка субстрату з розміщеною в ній кореневою системою) не повинен розпадатись.

Види контейнерів та їх позначення

Контейнерами вважають ємності з об'ємом понад 2 літра. Ємності об'ємом 1,9 л та менше іменують горщиками.

Контейнери і горщики можуть бути виготовлені з різних матеріалів і мати круглу або прямокутну форму.

Зазвичай горщики і контейнери виготовляють із твердих матеріалів, проте допустимо для вирощування саджанців використовувати сумки, виготовлені з поліпропілену – «м'які» ємності.

Рослини, які вирощені у контейнері позначають символом «С» з позначенням об'єму контейнера в літрах (наприклад позначення «С5» – контейнер об'ємом 5 літрів).

Рослини, які вирощені у горщечках позначають символом «Р». На горщиках переважно прямокутної форми зазначають довжину їх верхнього краю у сантиметрах (наприклад, позначення «Р9» означає, що горщик із розміром верхнього краю 9 см).

Щойно висаджені в ємності рослини не мають розглядатись як вирощені у горщику (контейнері) та мають бути позначені як "свіжовисаджені", рослини, які викопані з ґрунту та висаджені в контейнер, але не встигли достатньо укорінитись, мають бути позначені символом «RB/C»

1.2. Пакування, маркування, транспортування та зберігання

1.2.1. Пакування рослин за їх транспортування має такі види:

- ВКС (BR) – відкрита коренева система (в пучках);
- в ящиках різних типів і розмірів;
- в європалетах;
- на металевих стелажах (СС-палетах);
- в мішках та іншій м'якій тарі.

Саджанці з оголеною кореневою системою зв'язують у пучки по 10, 25, 50 саджанців або в іншій кількості залежно від їх розміру та вимог споживача.

Маса одного пучка для переміщення вручну має бути не більше 15 кг.

Допустимі різні види пакування саджанців із відкритою кореневою системою, але за умови, що буде недопущене пересихання кореневої системи під час транспортування та зберігання.

Саджанці з не оголеною кореневою системою із земляною грудкою допускається пакувати у різні види тканин (мішківина, марля, кокосова тканина тощо) та в разі необхідності у металеву сітку з метою збереження вологості та цілісності ґрунту.

Земляна грудка саджанців має бути щільною та гарно пронизана корінням, а її розмір має відповідати розмірам і розвитку рослини та ґрунтовим умовам.

Земляна грудка відбірних солітерних саджанців може бути захищена додатково корзиною, обшита дошками або коробом.

- Крону саджанців, за необхідності, обв'язують шпагатом, мотузкою, стрейчевою плівкою або іншим придатним матеріалом.

Рослини в контейнерах об'ємом до 1л складають в зашиті піддони, а ємності понад 2л – укладають в транспортні засоби декількома шарами (уникаючи значних пошкоджень надземної частини).

1.2.2. Маркування рослин

Партія рослин – будь-яка кількість рослин одного походження, одного віку і розміру (гатунку), ботанічного виду і сорту (культивару), з однотипним пакуванням, супроводжувана одним товарно-транспортним документом.

Кожна партія рослин має бути промаркована не менш чим двома етикетками, які необхідно надійно закріплювати. Одна з етикеток має бути довговічною зі стійкого матеріалу, на якій зазначають: достовірне та повне найменування рослин українською або російською та латинською мовою (рід, вид, сорт) і характеристики (аббревіатури BR, C та ін.) товару, вказані у товарно-транспортних документах.

Інформація на етикетці має бути нанесена чітким розбірливим шрифтом.

Рослини, які захищені правами на інтелектуальну власність селекціонерів мають бути позначені.

На пакуванні одиниці, прикріплюють етикетку, на якій зазначають:

- ботанічну назву та назву сорту (за наявності);
- кількість рослин;
- назву і адресу постачальника;
- умови вирощування та догляду (за потреби);
- штриховий код продукції (за наявності);
- іншу необхідну інформацію.

Транспортування в одному транспортному засобі двох чи більше партій вимагає, щоб вони були відділені одна від одної. На межі між партіями на саджанцях прикріплюють етикетки і зазначають:

- назви виду (сорту) саджанців;
- групи (за необхідності);
- товарного гатунку.

Маркування контейнерних рослин

В офіційних документах зазначають як розмір рослини, так і розмір контейнера (горщика).

Етикетки мають бути надійно закріплені на рослинах (контейнерах) або встановлені у ґрунт (субстрат).

1.2.3. Транспортування та зберігання саджанців з відкритою кореневою системою (згідно із ДСТУ 8093:2015)

Саджанці транспортують автомобільним транспортом згідно з правилами перевезення вантажів, чинними на цьому виді транспорту.

Під час транспортування саджанців з оголеною кореневою системою на дно транспортного засобу кладуть шар змоченої соломи, торфу, тирси або іншого відповідного матеріалу, на який укладають кореневу систему саджанців під нахилом, кореневою системою вперед у напрямку руху.

Під час транспортування саджанців із закритою кореневою системою їх укладають у транспортний засіб коренями вперед у напрямку руху або іншим способом, який створює безпечне утримання.

Допустиме транспортування саджанців у дерев'яних контейнерах.

Саджанці з оголеною кореневою системою у разі транспортування понад 12 годин руху потрібно запаковувати в тюки. Коріння саджанців перестилають вологою соломною, мохом, тирсою, іншим уживаним

матеріалом і загортають у тканину, рогожу або інший придатний матеріал за згодою споживача. Маса кожного тюка має бути не більше ніж 50 кг. По мірі висихання тюків під час транспортування їх зволожують.

Зберіганню підлягають саджанці з оголеною та з не оголеною кореневою системою.

Саджанці з оголеною кореневою системою мають бути прикопані одразу після викопування на спеціально відведеній ділянці окремо за видами, сортами, групами і товарними гатунками.

Для тимчасового зберігання саджанці з оголеною кореневою системою розкладають таким чином, щоб їхня коренева система перебувала нижче рівня поверхні ґрунту не менше ніж на 10 см.

Для довготривалого зимового зберігання саджанці прикопують на незатоплюваних вільних ділянках у траншеї під кутом 45° коренями в протилежну сторону від панівного напрямку вітру.

Саджанці можна зберігати у підвалах або холодильних камерах, відповідно до їх особливостей.

1.2.4. Транспортування та зберігання рослин із закритою кореневою системою (згідно із ДСТУ 8556:2015)

Саджанці в контейнерах транспортують спеціально обладнаним автомобільним або іншим транспортом згідно з правилами перевезення вантажів, чинними для цього виду транспорту.

Під час транспортування контейнери із саджанцями встановлюють щільно один до одного та фіксують.

У разі встановлення саджанців в контейнерах ярусами, їх кількість не має призводити до деформації розташованих нижче контейнерів із рослинами.

Для тривалого транспортування саджанців із закритою кореневою системою їх упаковують або перестеляють вологою соломою, мохом, тирсою, іншим уживаним матеріалом. Зверху саджанці вкривають брезентом, мішковиною або іншими придатними матеріалами і зв'язують.

Під час транспортування в одному транспортному засобі двох чи більше партій вони мають бути відокремлені одна від одної.

Саджанці необхідно зберігати за умови забезпечення поливом і підтримання оптимальної вологості субстрату (земляної грудки) та можна зберігати у підвалах або холодильних камерах відповідно до їх особливостей.

Крону саджанців за необхідності обв'язують шпагатом, мотузкою, або іншим придатним матеріалом.

Залежно від погодних умов та часу транспортування коріння й надземну частину саджанців із комом накривають брезентом, мішковиною або іншим укритим матеріалом.

Для зимового зберігання саджанців із закритою кореневою системою застосовують запобіжні заходи щодо захисту від понижених температур.

Саджанці можна зберігати у підвалах або холодильних камерах відповідно до їх особливостей.

1.3. Вимірювання рослин

Під час вимірювання саджанців зазвичай включають параметри розміру (від – до), при цьому дотримуються наступного:

- висоту рослин вимірюють від рівня ґрунту (субстрату) або від кореневої шийки.

- розмір вертикальнорослих видів/сортів вимірюють в сантиметрах за висотою, а горизонтальнорослих та кулястих рослин – за діаметром.

- обхват (довжину окружності) стовбура дерев вимірюють в сантиметрах на висоті одного метра від рівня ґрунту.

- для дерев із декількома стовбурами (мультиштамб), має бути зазначена кількість стовбурів і обхват найслабшого з них, який вимірюють на висоті одного метра від рівня ґрунту.

- вимірювання здійснюють в метричній системі мір.

- висоту рослин та їх ширину (діаметр) вимірюють у сантиметрах.

Розміри рослин мають відповідати параметрам, характерним для цього виду/сорту. У прайс-листах мають бути зазначені:

- висота – для вертикальнорослих видів/сортів згідно з рис. 1.2;

- діаметр крони – для горизонтальнорослих видів/сортів згідно з рис. 1.3;

- ширина або діаметр крони – для карликових видів/сортів.

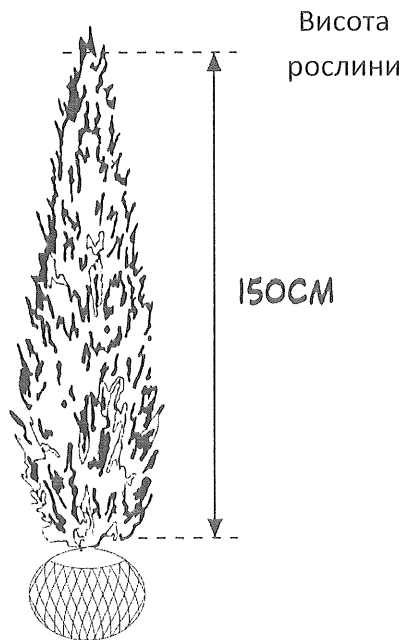

Рис. 1.2. Вимірювання висоти вертикальнорослих рослин

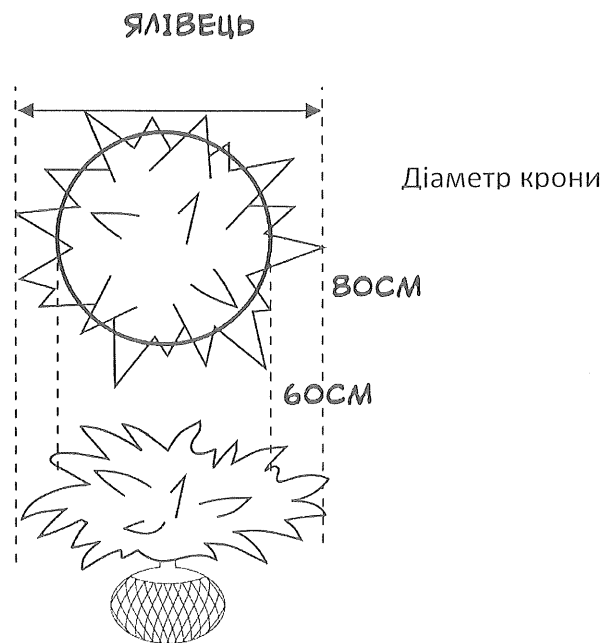

Рис. 1.3. Вимірювання діаметра крони рослин із розлогою формою крони

1.4. Глосарій (визначення і терміни)

1.4.1. Асортимент рослин – перелік видів, різновидностей, культиварів та сортів рослин, який має відповідний систематичний підхід.

1.4.2. Відводок (- /1/0 і - /2/0) – відокремлена або відрізана від вихідної рослини частина, яка має принаймні два кореня в своїй основі. Незначна кривизна прийнятна там, де вона є наслідком застосовуваного способу розмноження. Стара частина гілки (відводка) може залишатися цілою разом з основою молодого приросту.

1.4.3. Відсадок – рослина, що утворена шляхом поділу підземного стебла (вегетативної частини кореня).

1.4.4. Гілки (у дерев) – основні бічні гілки, що відходять від стовбура дерева, на відміну від пагонів або коротких гілочок, які є другорядними приростами, що відходять від стовбура або гілки. На великих деревах вони розрізняються як гілки першого порядку (скелетні).

1.4.5. Габітус – зовнішній вигляд згідно з характерними особливостями росту і розвитку рослин, пов'язаних із їх певними різновидами (наприклад: високий, широкий, карликовий). Деревні рослини можуть мати різну форму крони: крислату, сланку, колоноподібну, плакучу, кулясту і т.п.

1.4.6. Голий корінь (відкрита коренева система – «ВКС») – коренева система саджанця без кома (грудки) землі.

1.4.7. Горщики – квадратні або круглі ємності, які використовують для розмноження та дорощування об'ємом до 2 літрів. Позначаються символом «Р».

1.4.8. Декоративні рослини – деревні і трав'янисті рослини та інші представники рослинного світу, представлені видами і сортами (культиварами), які культивуються з метою використання в декоративних цілях.

1.4.9. Дерева – рослини, що мають виражений провідний стовбур, забезпечений рівномірно розподіленими і пропорційними бічними приростами, відповідно до особливостей виду або сорту.

1.4.10. Дорощування рослин – складова процесу виробництва та/або утримання різних видів садивного матеріалу, обумовлена покращанням та збереженням його якісних показників.

1.4.11. Живці – частини рослин, які використовують для їх вегетативного розмноження.

Живці розділяють на кореневі, стеблові напівздерев'янілі (зелені), стеблові здерев'янілі (зимові) та листкові.

- зелений живець заготовлюють з пагона поточного року впродовж періоду вегетації (активного росту) зазвичай з верхньої та середньої частини приросту.

- здерев'янілий живець заготовлюють з визрілого приросту, що знаходиться в стадії спокою (в кінці вегетаційного періоду або після перезимівлі до початку вегетації).

- вкорінений живець – це переважно однорічна рослина із зеленого або здерев'янілого живця з достатньо розвиненою для висаджування кореневою системою.

1.4.12. Зимостійкість – здатність рослин витримувати без істотних пошкоджень комплекс несприятливих чинників зимівлі, в тім числі морози, ожеледь, сонячні опіки, відлиги з подальшими морозами, льодову кірку, затоплення на замерзломому ґрунті тощо.

1.4.13. Контейнери – всі види ємностей (круглих, квадратних та інших форм), що мають об'єм 2 і більше літра. Позначаються символом «С».

1.4.14. Коренева шийка – місце переходу кореня в надземну частину рослини, яке зазвичай знаходиться на рівні поверхні ґрунту.

1.4.15. Кореневий ком (грудка) – неушкоджений земляний ком, що містить коріння саджанця.

- кореневий ком може бути викопаний вручну або машиною, обгорнутий в мішковину і поміщений в металеву сітку (корзину);

- кореневий ком може вирощуватись за відповідною технологією в контейнері, з метою отримання достатньо розвиненої кореневої системи, яка у разі видалення ємності надійно утримує його цілісність;

- кореневий ком можливо виростити в контейнері із тканини, за умови достатнього розвитку кореневої системи, яка утримає його від розпаданя.

1.4.16. Крона – частина рослини вище місця розгалуження. Крона має бути розвиненою відповідно до її типу і пропорційна відповідно до особливостей виду / сорту. Видалення нижчерозташованих гілок крони надалі має бути можливим згідно з особливостями виду / сорту, з метою отримання піднятої крони. Винятком є: дерева, щеплені на штамбі, кулясті і плакучі форми, які сформовані без прямих лідерів.

1.4.17. Культивар – культурна рослина (група культурних рослин ідентичних за генетичною природою і біологічними властивостями), які в результаті селекції отримали певний набір характеристик (корисних або

декоративних), що відрізняє цю групу рослин від інших того ж виду. Кожен культивар має унікальне найменування та зберігає свої властивості під час розмноження.

1.4.18. Кущі – деревні рослини меншої, ніж у дерев, висоти з декількома стовбурами або бічними гілками кущистого габітусу, які під час дорощування мають бути сформовані шляхом обрізки.

1.4.19. Лідер (центральний провідник) – частина стовбура від перших бічних гілок до вершини, яка є єдиним домінантним пагоном із значними бічними приростами.

1.4.20. Маркування садивного матеріалу – етикетка із зазначенням роду, виду, сорту, товарних якостей рослин.

1.4.21. Молоді рослини – хвойні і листяні деревні рослини, отримані з насіння або розмножені вегетативно, які зазвичай є вихідним матеріалом для подальшого дорощування. Переважно це одно- або дворічні рослини, які реалізують з голим коренем, в мультиплатах, або горщиках та надалі пересаджують в контейнер, або поле відкритого ґрунту.

1.4.22. Мультиплати – малооб'ємні ємності, з'єднані в касети стандартного розміру, які використовуються для розмноження та дорощування сіянців і живців.

1.4.23. Мультиштамби – дерева, що мають кілька стовбурів, які починають рости нижче висоти 50 см.

1.4.24. Мутовка – група з трьох або більше гілок, листків, квіток або інших відгалужень в одному і тому ж вузлі.

1.4.25. Пересаджені рослини з відкритого ґрунту в контейнер – рослини, викопані з цілісною грудкою ґрунту і поміщені в ємність (контейнер).

1.4.26. Підрізання коренів – систематичне обмеження росту (цілеспрямоване формування) кореневої системи сіянця або саджанця, що

росте у відкритому ґрунті, з метою стимулювання розгалуження коренів і утворення компактної мичкуватої кореневої системи.

1.4.27. Рослини для живоплоту – дерева або кущі, які придатні для створення формованих живоплотів за особливостями росту та стійкі до регулярної стрижки.

1.4.28. Саджанці (садивний (посадковий) матеріал) – деревні рослини або трав'янисті (у вигляді кореневищ, розеток, цибулин, бульбоцибулин та інших вегетативних органів рослин), призначені для пересадки або садіння на постійне місце вирощування. Саджанці вирощують таким чином, щоб стимулювати ріст і розвиток коренів з метою забезпечення найвищої приживлюваності після пересадки.

1.4.29. Саджанці з відкритою кореневою системою – садивний матеріал, викопаний з голим коренем.

1.4.30. Саджанці із закритою кореневою системою – саджанці вирощені за окремою технологією або запаковані таким чином, що коренева система знаходиться всередині грудки землі, брикету чи ємності із субстратом.

1.4.31. Саджанці контейнерні – саджанці із закритою кореневою системою, які вирощують в спеціальних контейнерах (горщечках) у субстраті з метою отримання достатньо розвиненої неушкодженої кореневої системи.

1.4.32. Сертифікований матеріал – продукція розсадників, що відповідає добровільно прийнятим стандартам виробництва і якості.

Для сертифікації посадкового матеріалу, вільного від небезпечних шкідників і хвороб, необхідно в установленому порядку звернутись до державних територіальних органів фітосанітарного контролю. Рішення і видача сертифікатів встановленого зразка приймається виключно цими органами.

1.4.33. Сорт рослин – сукупність культурних рослин, створених шляхом селекції, що наділені певними спадковими морфологічними, біологічними та господарськими ознаками і властивостями.

1.4.34. Специфікація продукції розсадників – будь-які необхідні позначення, що поєднують групи рослин, із зазначенням їх розмірів і якісних характеристик. Специфікація може включати інформацію про походження рослин та інші деталі, прийняті на ринку розсадницької продукції.

1.4.35. Стандартний садивний матеріал – будь-яка рослина, яка відповідає встановленим розмірами і якісним характеристикам із зазначенням її походження.

1.4.36. Субстрат – штучно створене поживне середовище, в якому можуть бути вирощені рослини.

Субстрат садивного матеріалу із закритою кореневою системою залежно від його особливостей поділяють на універсальний та спеціалізований.

1.4.37. Товарні якості садивного матеріалу – сукупність біометричних показників садивного матеріалу, встановлених нормативними документами, згідно з якими ведеться сортування і визначення його господарської придатності.

1.4.38. Штамб – яскраво виражена частина стовбура або стовбурів деревних рослин, від кореневої шийки до першої скелетної гілки.

Штамбові дерева мають бути з рівним, достатньо прямим, вільним від гілок стовбуром і добре розвиненою, вираженою кроною.

Щеплені дерева можуть мати незначний вигин в місці зрощення. Щеплені штамбові дерева можуть вирощуватись шляхом щеплення в кореневу шийку або на визначену висоту у штамб.

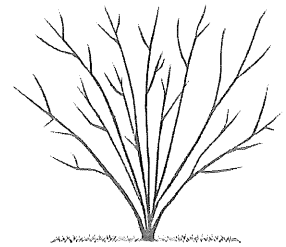
1.4.39. Щеплення – один із методів вегетативного розмноження, що передбачає з'єднання двох рослин або їх частин разом таким чином, щоб вони об'єднуючись продовжили свій ріст як єдине ціле.

1.4.40. Хлисти – молоді дерева з одним стовбуром, незначною кількістю бічних гілок, або без них та без сформованої крони. Це молоді рослини, призначені для дорощування в розсаднику, з метою отримання стандартних саджанців шляхом пересадки в ґрунт або контейнер. Зазвичай це 1–2- річні рослини, які реалізуються з голим коренем або в маломірних контейнерах. У разі призначення для щеплення вони зазвичай мають однорічну надземну частину і дво-, трирічну кореневу систему. Висота і обхват таких стовбурів залежать від виду, кліматичних і ґрунтових умов та технології вирощування культур.

Глосарій з візуалізацією

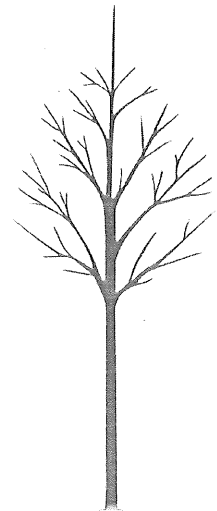

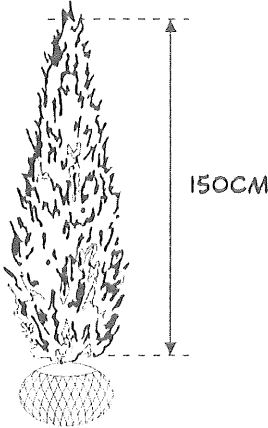
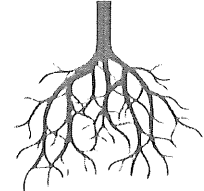

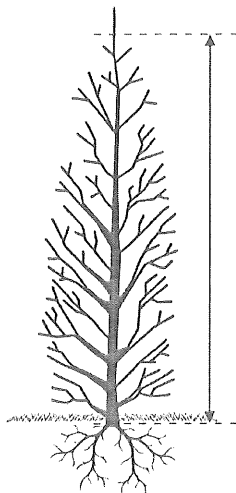
Гілки у кущів   Головні прирости, що ростуть від основи куща

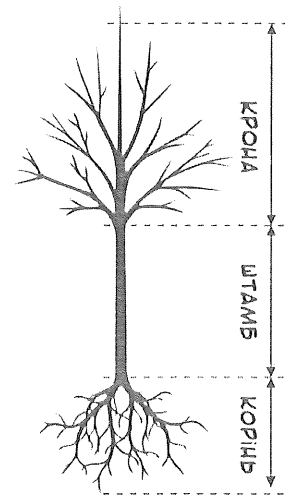
Скелетні гілки у дерев   Основні бокові гілки, що відходять від стовбура дерева

Висота	<p>Відстань між кореневою шийкою (поверхнею ґрунту, субстрату в саджанців вегетативного походження) рослини та його верхівковою точкою росту.</p> <p>У швидкорослих хвойних та листяних саджанців висоту вимірюють до середини приросту поточного року</p>	
Голий корінь	<p>Коренева система без земляного кома</p>	
Горщик	<p>Ємкість для вирощування рослин об'ємом менше 2-х літрів.</p> <p>Позначають символом «Р»</p>	
Дерево без штамба	<p>Дерево з одним чітко вираженим стовбуром і боковими гілками, які рівномірно зростають від самої землі.</p>	

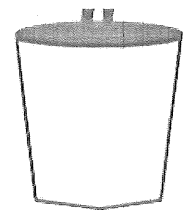
**Дерево
штамбове**

Дерево с прямим, рівним, вільним від гілок стовбуром (1,8–2,6м) та сформованою кроною.

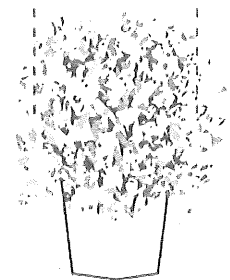
Контейнер

Ємність для вирощування рослин об'ємом від 2-х і більше літрів, круглої або квадратної форми, виготовлена із пластику, дерева, тканини та інших матеріалів. Позначають символом «С».

**Контейнерна
рослина**

Рослина вирощена в контейнері, або горшку, згідно з прийнятою технологією

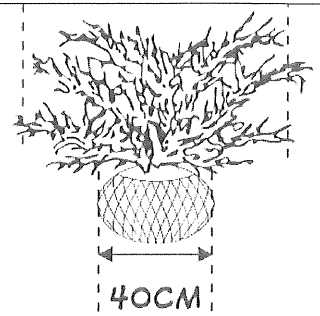
**Коренева
шийка**

Місце переходу між коренем і надземною частиною. У молодих вегетативно розмножених рослин вона умовна

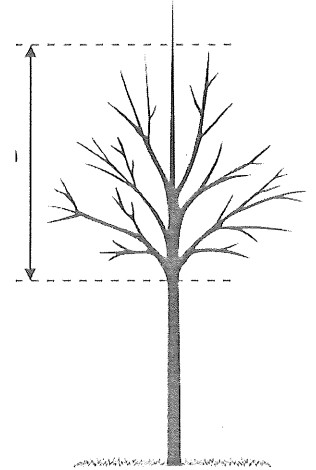
Кореневий ком

Земляний ком з коренями саджанця.

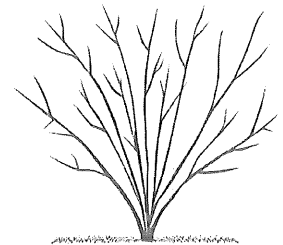
Крона

Сукупість гілок (дерева чи куща), які є продовженням рослини від першого гілкування до верхівки

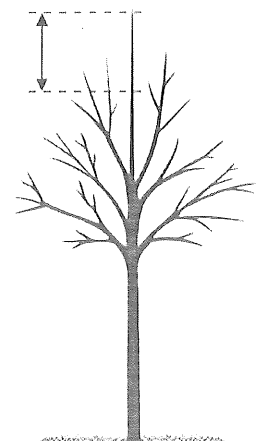
Кущ

Багаторічна деревна рослина – заввишки до 6 метрів, що не має головного стовбура.

Лідер

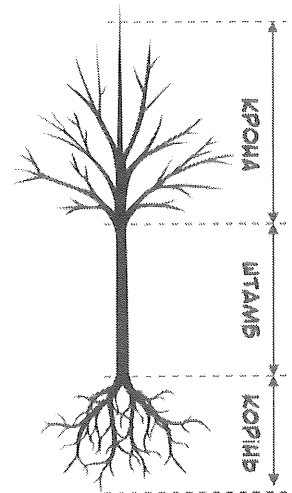
Продовження центрального провідника дерева від останньої бокової гілки.

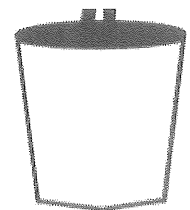
**Дерево
штамбове**

Дерево с прямим, рівним, вільним від гілок стовбуром (1,8–2,6м) та сформованою кроною.

Контейнер

Ємність для вирощування рослин об'ємом від 2-х і більше літрів, круглої або квадратної форми, виготовлена із пластику, дерева, тканини та інших матеріалів. Позначають символом «С».

**Контейнерна
рослина**

Рослина вирощена в контейнері, або горшку, згідно з прийнятою технологією

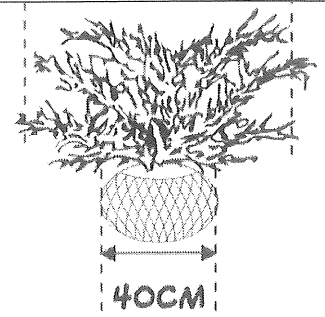
**Коренева
шийка**

Місце переходу між коренем і надземною частиною. У молодих вегетативно розмножених рослин вона умовна

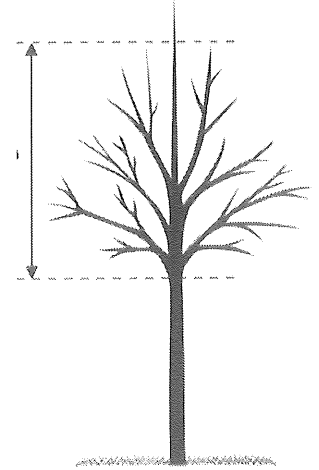
Кореневий ком

Земляний ком з коренями саджанця.

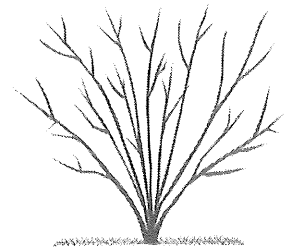
Крона

Сукупість гілок (дерева чи куща), які є продовженням рослини від першого гілкування до верхівки

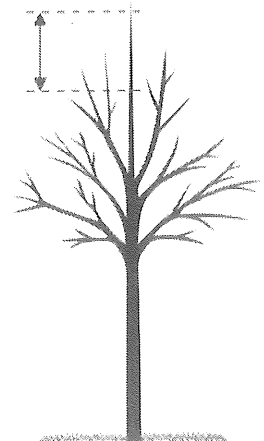
Кущ

Багаторічна деревна рослина – заввишки до 6 метрів, що не має головного стовбура.

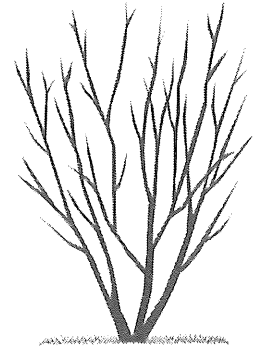
Лідер

Продовження центрального провідника дерева від останньої бокової гілки.

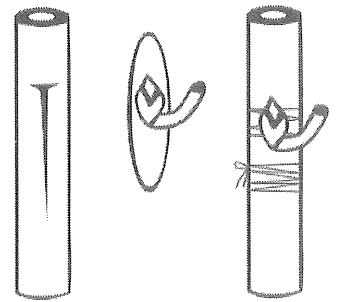
**Багатостов-
бурне дерево**

Дерево з декількома стовбурами,
кожний із яких починається не
вище 20 см від кореневої шийки

Окулірування

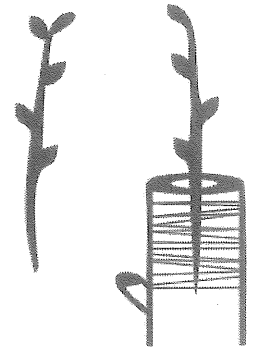
Спосіб щеплення рослин однією
брунькою (вічком)

Щеплення

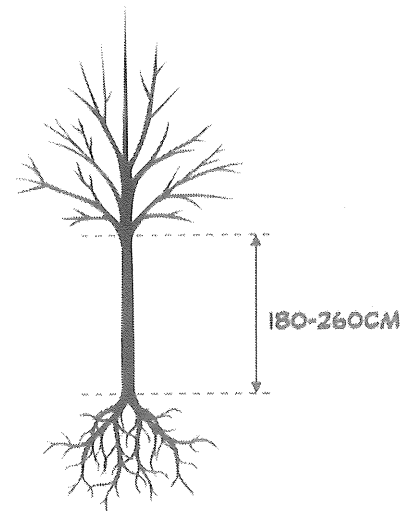
Метод вегетативного
розмноження, при якому частини
різних рослин об'єднуються
разом і надалі вони продовжують
рости, як один повноцінний
організм.

(в цьому випадку на рисунку
представлено спосіб щеплення
живцем із декількома бруньками
– копулірування)

Штамб

Частина стовбура від кореневої
шийки до першої скелетної гілки

1.5. Позначення та аббревіатури

Нижче наведено аббревіатури, які використовують для опису продукції і способів її виробництва:

RP – Root prooned – підрізка коренів;

X – Graft – щеплення (щеплена рослина);

BR (BКС) – Baregood – рослини з голим коренем (відкрита коренева система);

RB – Rootball – рослина з комом (грудкою) землі, запакованим в мішковину;

WRB – Wirerootball – рослина з комом (грудкою) землі, запакованим в мішковину і металеву сітку;

St 180 – Stemtree – штамбове дерево з висотою штамба 180 см;

MSt – Multystemtree – багатостовбурове дерево;

StBu – Stembush – дерево без штамба, розгалужене від поверхні ґрунту;

Sol – Solitaire – рослина солітер;

НО – окружність (обхват) стовбура.

Розділ 2. Стандарти виміру садивного матеріалу для міського озеленення і садово-паркового будівництва.

Посадковий матеріал для комунальних потреб має відповідати усім вимогам до продукції, її описам та маркуванню, викладеним у розділі 1, а також мати нижченаведені кроки вимірювання для наступних груп садивного матеріалу:

2.1. Листяні кущі

Під час вимірювання:

- низькорослих, карликових та сланких листяних чагарників вимірюють діаметр з кроком 10см. Наприклад – Кизильник даммера (*Cotoneaster dammeri*);

- середньорослих і високорослих – заввишки до 100 см – крок 10 см, заввишки понад 100 см – крок 20см. Наприклад – Барбарис Тунберга (*Berberis thunbergii*) 'Admiration'®;

- високорослих – заввишки понад 300см – крок 50 см. Наприклад – Бузок звичайний (*Syringa vulgaris*) 'Massena';

- штаббових кущів – у разі виміру висоти штамбу 40–200см – крок 20 см.

За вимірювання висоти листяного куща представлених груп вказується висота найкоротшої скелетної гілки.

2.2. Листяні дерева

Розміри дерев встановлюють відповідно до кроку вимірювання і змінюють з наступним кроком.

Вимірюваний параметр: висота рослини

Крок виміру:

через 25 см збільшення – від 200 до 300 см;

через 50 см збільшення – від 300см.

Висоту рослини вимірюють до середини лідера – найвищого однорічного приросту.

Під час вимірювання висоти багатостовбурних дерев вказують висоту найменшого штамба.

Вимірюваний параметр: обхват стовбура на висоті 100 см від рівня землі.

Крок виміру:

через 2 см збільшення – від 6 до 20 см;

через 5 см збільшення – від 20 до 50 см.

Наприклад для таких видів деревних рослин:

Липа дрібнолиста (*Tilia cordata*);

Платан кленолистий (*Platanus acerifolia*);

Клен гостролистий (*Acer platanoides*);

Береза повисла (*Betula pendula*).

2.3. Хвойні рослини

Для ялин, ялиць, сосен, модрин та псевдотсуги висоту саджанця визначають від кореневої шийки і до середини приросту поточного року (лідера) або висоти останньої мутовки.

Для середньо- та високорослих хвойних, заввишки до 100 см – крок виміру становить 10 см, та за їх висоти понад 100 см – крок 20 см (рис. 2.1.).

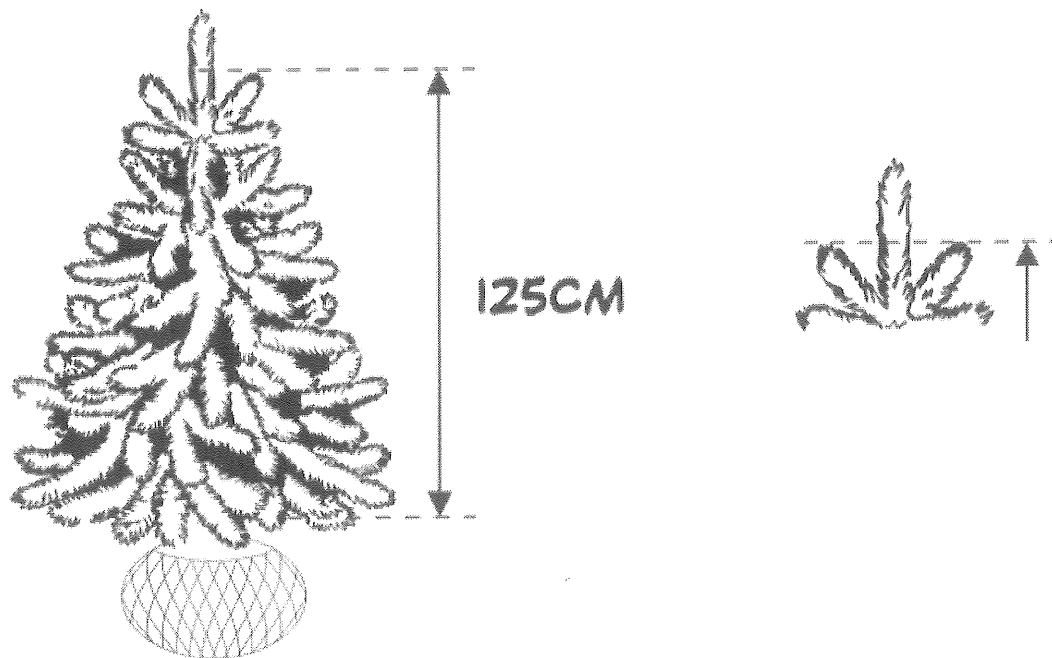

Рис. 2.1. Вимірювання висоти ялин і сосен.

За вимірювання карликових (в тому числі подушковидних), хвойних рослин мають використовувати крок виміру 10 см.

Розділ 3. Листяні дерева

Дерева мають відповідати всім основним вимогам до продукції розсадництва, наведеним в розділі 1.

Дерево – рослина з чітко вираженою головною віссю – стовбуром, що зберігається упродовж усього його життя.

Листяні дерева, мають відповідати фітосанітарним вимогам і нижчезазначеним стандартам якості.

Під час відвантаження з розсадника рослини мають бути промарковані, мати здоровий вигляд, рівномірно сформовану крону без механічних пошкоджень (в т. ч. штамбу), відповідну біології виду та добре розвинену кореневу систему.

Специфікацію листяних дерев за розмірами, способом вирощування та іншим необхідними характеристиками обов'язково зазначають у транспортних документах.

3.1. Постачання з розсадників

Дерева постачають з наступними обов'язковими характеристиками та позначеннями:

- голий корінь (позначають у специфікаціях як «ГК» або «BR»);
- з комом, упакованим у мішковину і металеву сітку (позначають в специфікаціях як «ком», «ком + сітка» або «RB / WRB»);
- з комом, розміщеним у контейнері (позначають як «ком + С» або RB / С);
- вирощені та / або вкорінені у контейнері (позначають як «С»).

Приклади специфікацій для різних видів дерев:

Липа дрібнолиста (*Tilia cordata*) ГК 250+ (Рослина викопана з голим коренем заввишки понад 2,5 м.)

Береза повисла (*Betula pendula*) ком 350+ НО12–14 (Дерево викопане з грудкою землі заввишки понад 3,5 м і окружність стовбура 12–14 см.)

В'яз шорсткий (*Ulmus glabra*) 'Camperdownii' St 230 С80 НО14–16 (Дерево вкорінене у контейнері об'ємом 80 л., має штаб 2,3 м і окружність стовбура 14–16 см.)

3.1.1 Вимоги до різних типів дерев залежно від їх віку і способу формування

Залежно від віку дерев і способу їх формування виділяють наступні типи дерев:

- 1) хлисти;
- 2) дерева без штабів, розгалужені від поверхні ґрунту;
- 3) багатостовбурні дерева;
- 4) штабові і напівштабові дерева.

Хлисти і молоді дерева

Хлистами називають молоді дерева з одним стовбуром, бічними гілками або без них та без сформованої крони.

Традиційно хлисти вирощують на полях, а за певних умов – у контейнері.

Хлисти бувають одно-, дво- і трьохрічними. У разі щеплення вони зазвичай мають одно-, дворічну прищепу і дво-, трьохрічну кореневу систему. Хлисти мають прямий здерев'янілий стовбур і добре розвинену кореневу систему. Висота і окружність (обхват) стовбура залежать від виду, сорту кліматичних та ґрунтових умов і технології вирощування.

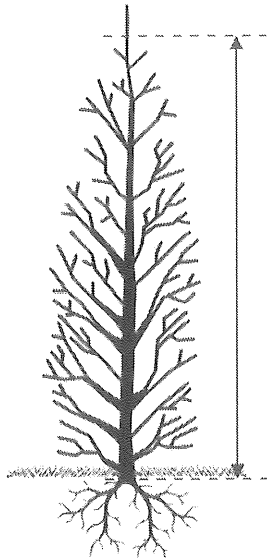

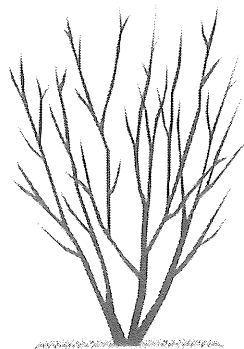
Рис. 3.1. Дерево без штамба, розгалужене від поверхні ґрунту

Дерева без штамба, розгалужені від землі, мають виражений центральний провідник, який обростає пропорційними і рівномірно розподіленими бічними приростами від поверхні ґрунту (рис. 3.1), відповідно до особливостей виду/сорту.

Діаметр кома дерев без штамба має відповідати 3-х кратному обхвату стовбура, виміряного на рівні кореневої шийки. Більш детальні параметри кома відносно розмірів дерева вказано у табл. 2.

У специфікаціях для дерев без штамбу вказують St-Bush (stem-bush) – обхват стовбура та його висоту.

БАГАТОСТОВБУРНЕ
ДЕРЕВО

ПАРАСОЛЯ

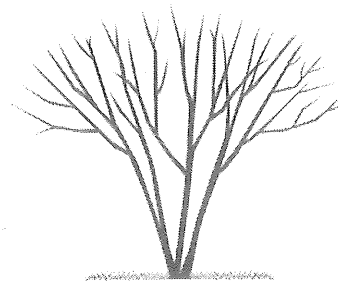

Рис. 3.2. Багатостовбурні дерева

До цієї групи належать дерева, вирощені з декількома стовбурами (мінімум 3), що відходять безпосередньо від кореневої шийки, або не вище 10–20 см від неї. Деякі види та культивари рослин можуть мати таку природну форму без додаткових технологічних прийомів у розсаднику (рис. 3.2.).

Багатостовбурні дерева можуть мати одну або декілька корневих систем та штамби визначеної висоти. Зазвичай багатостовбурні дерева з оголеним штаблом та сформованою відповідним чином кроною мають назву – "Парасоля".

Діаметр кома багатостовбурних дерев має дорівнювати 3-х кратному обхвату стовбура, виміряного на рівні кореневої шийки або поверхні ґрунту. Більш детальні параметри кома у відношенні до розмірів дерева зазначено у табл. 2.

Багатостовбурними вирощують дерева переважно таких родів:

Ірга (Amelanchier); Глід (Crataegus); Магнолія (Magnolia); Слива (Prunus); Яблуня (Malus); Черемха (Prunus); Липа (Tilia); Береза (Betula).

У специфікації багатостовбурні дерева зазначають як MST (multistam–мультиштамб).

Кількість стовбурів більше трьох може бути вказано у специфікаціях на вимогу покупця. У специфікаціях багатостовбурних дерев вказують обхват найбільшого стовбура. Стовбури меншого розміру вказують у специфікації тільки в тому випадку, якщо їх обхват не менше двох розмірів головного стовбура.

Наприклад: Липа дрібнолиста (*Tilia cordata*) MST 10/12, 3 стовбура.

У такого дерева може бути один стовбур розміром 10–12 см і два стовбури розміром 6–8 см.

Штамбові і напівштамбові дерева

Штамбові дерева мають бути рівними, типовими для виду/сорту, мати вільний від гілок штамп і добре розвинену, симетричну крону, яка відповідає розміру та обхвату стовбура. Щеплені дерева можуть мати не більше ніж слабкий вигин у місці зрощення компонентів щеплення.

Дерева, що вирощуються в розсаднику мають регулярно пересаджувати. Пересадку здійснюють кожні 3–4 роки. Крупномірні (більше 5м) листяні дерева потрібно пересаджувати не рідше, ніж раз на 5 років.

Діаметр кома має бути не меншим ніж 3-х кратний діаметр стовбура, виміряний на рівні кореневої шийки.

Більш детальні параметри кома щодо розмірів дерева вказано в табл. 2.

Для дерев, які використовують в муніципальному озелененні висота штамбу є визначальною характеристикою. У цьому випадку рекомендована висота штампів має бути у межах 180–260 см. Такі дерева мають бути з яскраво вираженим центральним провідником (з лідером) та симетричною короною. Ці дерева мають назву "*алейні*", завдяки характерному способу їх застосування. Саме тому, якщо інше не зазначається окремо, висота штамба, вільного від гілок, у алейних дерев має бути щонайменше 180 см (рис. 3.3).

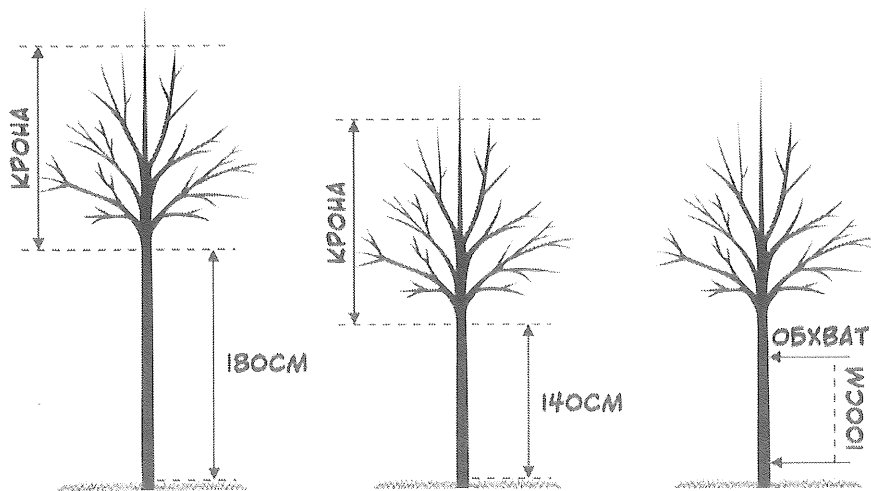

Рис. 3.3. Висота штамбу/напівштамбу та вимірювання обхвату дерев

Дерева та високорослі кущі з одним стовбуром можна вирощувати як солітери з напівштамбом заввишки 120–160 см. Наприклад: Багряник (Cercis); Глід (Crataegus); Яблуня (Malus); Слива розчепірена (Prunus cerasifera); Бузок (Syringa).

У специфікаціях штамбові дерева можна зазначати таким чином: St180 – дерево з висотою штамба 180 см.

3.2. Особливості викопування

3.2.1. Дерева з голим коренем мають бути з добре розгалуженою кореневою системою, яка відповідає особливостям виду та сорту і мати мінімальну довжину коренів за визначених у табл. 3.1. висоти саджанця та обхвату стовбура.

Рослини з обхватом стовбура до 14 см можна постачати з оголеною кореневою системою («ГК» або «BR»).

Таблиця 3.1. Співвідношення розмірів кореневої системи і обхвату стовбура дерев з голим коренем

Висота дерева, см	Обхват стовбура, см	Мінімальна довжина коренів, см
200–250	4–6	25
250–300	6–8	35
250–300	8–10	45
300–350	10–12, 12–14	55

3.2.2. Дерева, викопані з грудкою землі

Коренева система дерев має бути розгалуженою і утримувати таку кількість неушкоджених коренів, яка під час пересадки здатна забезпечити

рослині швидко приживлюваність на місці висаджування з мінімальним стресом.

Викопування рослин мають проводити у безлистяному стані.

До та після викопування саджанців необхідно забезпечити помірне зволоження кореневої зони (кому).

Зріз коренів на периферії кома, не повинен перевищувати 3 см в діаметрі, що свідчить про пересаджування рослин у розсаднику (в культурних умовах).

Ком має бути достатньо зволеним, цілим і щільним, міцно запакованим у мішковину достатньої щільності та залишатися цілим до того моменту, коли саджанець буде висаджений на постійне місце. Мішковина має бути туго ув'язана на вершині кома, мати достатню щільність для його захисту під час транспортування. Металева сітка має бути туго стягнута, що має гарантувати його цілісність на всіх етапах переміщення до посадкової ями. Стовбур або стовбури мають бути розміщені у центрі кома.

Рослина не повинна хитатись в комі, що свідчить про цілісність останнього і є однією із основних якісних характеристик викопаної таким чином рослини.

Висота та діаметр кома дерев мають співвідноситись залежно від біологічних особливостей рослини і технології вирощування та вміщувати максимальний обсяг кореневої системи, достатній для гарної приживлюваності. Разом з цим, ком не повинен бути надмірно великим, що призведе до збільшення затрат під час переміщення рослин надалі.

У табл. 2 представлено необхідні мінімальні розміри комів для рослин, викопаних у відкритому ґрунті. Коми, більші від указаних на 10–20%, можуть бути викопані залежно від кліматичних умов, типів ґрунту, виду, продовжених (пізніх) строків викопування.

Якщо рослину неодноразово пересаджували або її кореневу систему підрізали – діаметр кома може бути меншим за рекомендований не більше ніж на 20%.

Зміни розміру кореневого кома, зазначеного у табл. 3.2, слід окремо узгоджувати з покупцем.

Таблиця 3.2. Співвідношення основних розмірів дерева і параметрів кома

Висота дерева, см	Обхват стовбура, см	Діаметр кома, см	Висота кома, см
250–300	8/10	40–45	40
300–425	10/12	40–45	40
350–500	12/14	50–60	40–50
425–550	14/16	60–70	50–60
450–575	16/18	80–90	50–60
475–600	18/20	80–90	60–70
500–625	20/25	90–100	70–80
625–650	25/30	100–120	80–100

3.2.3. Древа, викопані з грудкою землі і висаджені у контейнер

Рослини, викопані з грудкою землі для пересадки в контейнер, мають бути висаджені в ємність з непошкодженими і міцними земляними комами, запакованими в мішковину та металеву сітку. Розміри грудок дерев, призначених для пересадки в контейнер, мають відповідати розмірам контейнерів, наведеним у табл. 3. Такий спосіб пакування кореневої системи може бути застосований для короткострокового утримання рослини з метою транспортування та/або тимчасового експонування.

3.3. Контейнерні древа

Древа, вирощені у жорсткому або м'якому контейнері (сумці)

Рослини можуть бути вирощені/дорощені у пластикових контейнерах або спеціальних сумках із щільного нетканого полотна.

На древа, вирощені в контейнері, поширюють загальні вимоги для всіх контейнерних рослин, наведені в розділі 1.

Розмір контейнера має бути таким, щоб забезпечити достатню кількість місця для успішного росту кореневої системи і всієї рослини загалом. Рекомендовані розміри контейнерів наведено в табл. 3.3.

Таблиця 3.3 Співвідношення основних розмірів дерева і параметрів контейнера

Висота дерева, см	Обхват стовбура, см	Об'єм контейнера, л
20–50		C1–3
50–100		C3–5
100–150		C5–7,5
150–250	5/6	C10–25
250–300	6/8 – 8/10	C25–40
250–350	8/10 – 10/12	C40–60
300–400	10/12 – 12/14	C60–80
350–450	12/14 – 14/16	C80–100
400–500	14/16 – 16/18	C100–120

Співвідношення розміру контейнера і рослини може варіювати залежно від географічного положення та ґрунтових умов розсадника й установлені технології виробництва.

Для використання саджанці дерев мають бути вирощені у контейнері впродовж часу, достатнього для формування розвиненої кореневої системи (мінімум три місяці вегетаційного періоду), що сягає стінок контейнера і здатна утримати цілісний кореневий ком у разі його вилучення з ємності.

Упродовж відвантаження і транспортування стовбур і крона дерева мають бути захищені від механічних пошкоджень.

Всі контейнерні дерева перед відвантаженням мають бути промарковані – окремо кожне дерево.

Під час маркування контейнерних рослин мають зазначати як розміри рослини, так і обсяг контейнера в літрах. Вік контейнерних рослин вказувати не обов'язково.

3.4. Пакування, маркування і крок вимірів

Маркування листяних дерев

Маркування має містити правильне зазначення виду; сорту, висоти рослини, діаметра штамбу, способу його вирощування (пакування кореневої системи) і інші дані на розсуд виробника (наприклад вік рослини).

Для штамбових дерев у специфікаціях можуть бути додатково заявлені параметри висоти штамба, висоти і ширини крони.

Пакування і маркування дерев з голим коренем

Для транспортування дерева з голим коренем мають бути зв'язані по кілька штук в пучку (в'язці). Кожна в'язка має бути з відповідним маркуванням, нанесеним стійкою фарбою, яке добре читається. Якщо у в'язці зібрано рослини одного виду (сорту), достатньо двох етикеток на в'язку. Якщо у в'язці зібрано дерева різних видів (сортів), кожна рослина має бути промаркована відповідним чином.

Вимірювання дерев

Висоту рослини вимірюють до середини лідера – найвищого однорічного приросту (рис. 3.3).

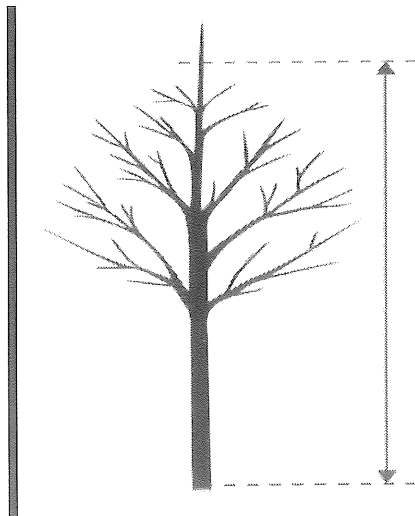

Рис. 3.3. Вимірювання висоти дерева.

Під час вимірювання висоти багатостовбурних дерев вказують висоту найменшого штамба. Розміри дерев встановлюють відповідно до зазначених кроків вимірювання.

Хлисти і молоді дерева

Вимірюваний параметр: *висота стовбура*.

Крок виміру: через 20 см збільшення – від 80 до 100 см;

через 25 см збільшення – від 100 до 300 см.

Штамбові дерева

Вимірюваний параметр: *висота рослини*.

Крок виміру: через 25 см збільшення – від 200 до 300 см;

через 50 см збільшення – від 300 см.

Вимірюваний параметр: *обхват стовбура на висоті 100 см* від поверхні ґрунту.

Штамбові дерева починають вимірювати за обхватом стовбура після того, як стовбур досягне діаметра 6 см. До цього дерева вимірюють тільки за висотою.

Крок виміру: через 2 см збільшення – від 6 до 20 см;

через 5 см збільшення – від 20 до 50 см.

Розділ 4. Листяні кущі

Кущі – деревні рослини з декількома або численною кількістю скелетних гілок. Під час вирощування у розсаднику кущі мають бути пересаджені і сформовані. Місце галуження має знаходитись на висоті не вище 5–7 см від поверхні ґрунту або кореневої шийки.

Крона рослини має бути розгалужена і добре сформована. Кількість скелетних гілок має відповідати мінімальним вимогам, описаним нижче і співпадати з розмірами рослини.

Штамбові кущі – рослини щеплені або сформовані на штабмі. Для штамбових форм, таких як: аронія, гортензія, верба, бузок, калина тощо – крона має містити щонайменше 4 скелетні гілки.

4.1. Постачання з розсадників

Листяні кущі постачають у такому вигляді:

4.1.1. З голим коренем (позначають у специфікаціях як «ГК» або BR). Рослина викопана з голим коренем має бути з добре розгалуженою кореневою системою, відповідно до особливостей виду/сорту. Розміри кореневої системи і мінімальна кількість скелетних гілок мають відповідати величинам, зазначеним у табл. 4.2.

4.1.2. У комі в мішковині (і сітці) (позначають в специфікаціях як «ком», «ком + сітка» або RB / WRB). Ком має бути цілим і щільним, туго упакованим в мішковину достатньої щільності та стягнутий металеву сіткою. Розміри кореневої грудки і кількість скелетних гілок мають відповідати величинам, зазначеним у табл. 4.2.

4.1.3. Рослини, викопані з грудкою землі для пересадки в контейнер (позначають як «ком + С» або RB / С) мають бути висаджені в контейнер із непошкодженими і міцними земляними комами, упакованими в мішковину та/або металеву сітку. Розміри грудок, призначених для пересадки в контейнер, мають відповідати розмірам контейнерів, наведених у табл. 4.2–4.3. Такий спосіб пакування кореневої системи може бути застосований як короткострокове утримання рослини з метою транспортування та/або тимчасового експонування.

4.1.4. Вирощені або укорінені в контейнері (позначають як «С»). Вимоги до рослин, вирощених / укоріненіх в контейнерах, зазначено у пунктах 1.5. і 4.4.

Приклади специфікацій для різних типів листяних кущів:

Барбарис (*Berberis thunb.*) *Atropurpurea Nana C3* 20–30

(Рослина укорінена в контейнері 3 л, і має висоту / діаметр крони до 30 см.);

Дерен (*Cornus alba*) *Sibirica Variegata* ком + C10 90–110

(Рослина викопана з грудкою, поміщена в контейнер об'ємом 10 л, і досягає заввишки 90–110 см).

Групи листяних кущів.

Листяні кущі поділяють на 3 групи залежно від висоти дорослої рослини:

- карликові та низькорослі;
- середньорослі;
- високорослі.

Кущі кожної групи, які пропонують для реалізації, залежно від висоти мають бути із значеною кількістю скелетних гілок згідно з рис. 4.1.

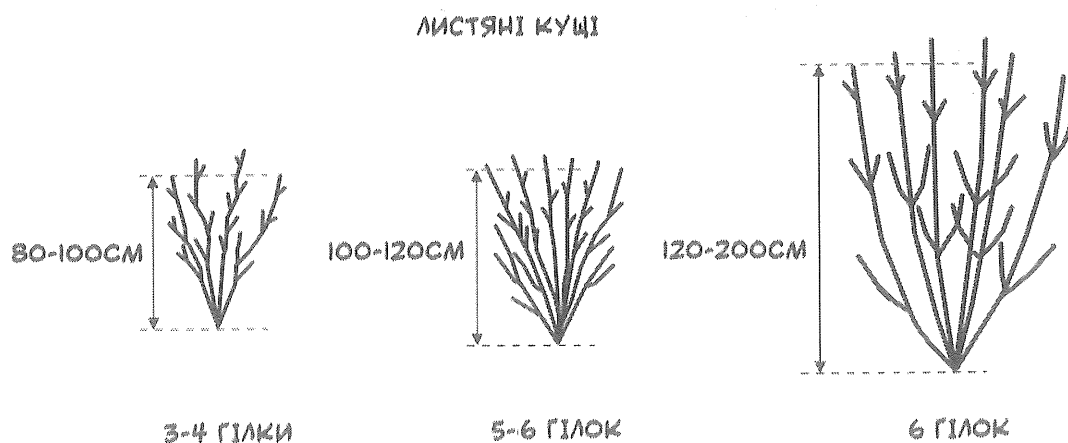

Рис. 4.1. Мінімальна кількість гілок, залежно від висоти куща.

Рекомендовані співвідношення параметрів кущів наведено в табл. 4.1 – 4.3.

Карликові і низькорослі кущі

Види і сорти цих кущів у дорослому віці мають розміри заввишки до 100 см.

Наприклад:

Барбарис Тунберга (*Berberis thunbergii*) 'Admiration'®;

Кизильник Даммера (*Cotoneaster dammeri*);

Перстач чагарниковий (*Potentilla fruticosa*) 'Red Ace';

Спірея японська (*Spiraea japonica*) 'Goldflame';

Форзиція проміжна (*Forsythia intermedia*) 'Minigold'.

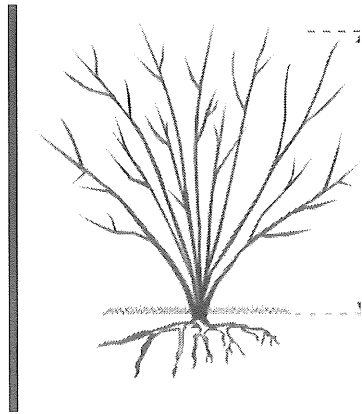

Рис. 4.2. Загальний вигляд низькорослого куща – Перстач чагарниковий (*Potentilla fruticosa*) 'Red Ace'

Таблиця 4.1. Співвідношення параметрів габітусу карликових, сланких та низькорослих кущів з розмірами кореневого кома

Висота або діаметр крони, см.	Мінімальна кількість гілок, шт..	Діаметр кореневого кома, см
20–30	3	15
30–40	3–4	20
40–50	3–4	25
50–60	4–5	25
60–80	4–5	30
80–100	5–6	35

Середньорослі кущі

Ці види і сорти в основному мають компактний розмір і в дорослому стані не перевищують 200 см.

Приклади:

Хеномелес прекрасний (*Chaenomeles speciosa*) 'Rubra';

Гортензія деревовидна (*Hydrangea arborescens*) 'Annabelle';

Спірея Білларда (*Spiraea billardii*) 'Triumphans';
 Дерен паростковий (*Cornus sericea*) 'Flaviramea';
 Спірея Вангутта (*Spiraea x vanhouttei*);
 Вейгела квітуча (*Weigela florida*) 'Pink Princess';
 Бересклет крилатий (*Euonymus alata*).

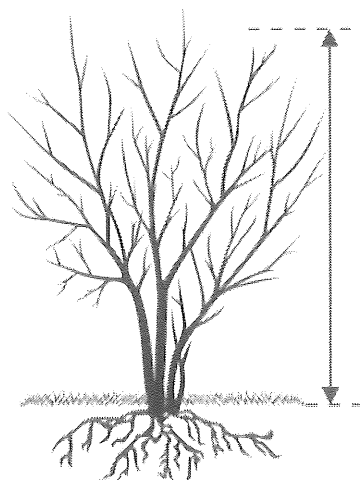

Рис. 4.3. Загальний вигляд середньорослого куща – Бересклет крилатий (*Euonymus alata*)

Таблиця 4.2. Співвідношення параметрів габітусу середньорослих кущів із розмірами кореневого кома

Висота або діаметр крони, см	Мінімальна кількість гілок, шт.	Діаметр кореневого кома, см
20–30	3	15
30–50	3–4	20
50–80	4–5	30
60–90	4–5	35
90–120	4–5	40
120–180	5–6	50
180–200	5–6	55

Високорослі кущі

Ця група включає рослини, які в дорослому віці сягають заввишки 200 см і більше.

Приклади:

Горобина чорноплідна (*Aronia melanocarpa*) 'Hugin';
 Барбарис оттавський (*Berberis ottawensis*) 'Superba';
 Дерен білий (*Cornus alba*) 'Argenteomarginata';

Магнолія Суланжа (*Magnolia x soulangeana*) 'Alba Superba';
 Бузина чорна (*Sambucus nigra*) 'Black Lace' ®;
 Бузок звичайний (*Syringa vulgaris*);
 Ліщина звичайна (*Corylus avellana*);
 Чубушник Лемуана (*Philadelphus x lemoinei*).

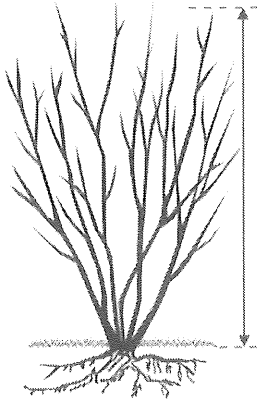

Рис. 4.4. Загальний вигляд високорослого куща – Чубушник Лемуана (*Philadelphus x lemoinei*) 'Belle Etoile'

Таблиця 4.3. Співвідношення параметрів габітусу високорослих кущів із розмірами кореневого кома

Висота або діаметр крони, см	Мінімальна кількість гілок, шт.	Діаметр кореневого кома, см
40–60	3	25
60–100	3	30
80–100	3–4	30
100–120	3–4	40
120–160	4–5	45
160–180	4–5	50
180–200	5–6	55
200–260	5–6	60
260–300	5–6	65

4.2. Особливості викопування

Розділ включає вимоги під час викопування рослин із голим коренем та комом землі.

4.2.1. Висота і ширина кома має бути достатньою, щоб включити основну масу бокових (оброслих) коренів.

4.2.2. Коренева система має бути розгалуженою і утримувати таку кількість непошкоджених коренів, яка здатна під час пересадки забезпечити рослині гарну приживлюваність на новому місці.

4.2.3. Упродовж відвантаження і транспортування крупномірних кущів їх стовбури мають бути захищені від механічних пошкоджень.

4.2.4. Викопування рослин бажано проводити у стані спокою.

4.2.5. Перед та після викопування необхідно забезпечити помірне зволоження кореневої зони (кому).

4.2.6. Зріз коренів на периферії кома високорослих кущів вище 300см не має перевищувати 3 см в діаметрі, це дає можливість стверджувати, що рослину регулярно пересаджували в розсаднику.

4.2.7. Високорослі кущі, які вирощують у розсаднику як крупноміри (понад 300см), мають регулярно пересаджувати. Пересадку мають здійснювати кожні 3–4 роки.

4.2.8. Ком має бути в міру зволеним, цілим і щільним, туго упакованим у мішковину достатньої щільності, залишатися цілим до того моменту, коли рослина буде висаджена на постійне місце зростання. Мішкочина має бути туго зав'язана на вершині кома, мати достатню щільність для захисту земляного кома під час транспортування. Металева сітка має бути туго утягнутою, що гарантує цілісність кома на всіх етапах переміщення до посадкової ями. Стовбур або стовбури мають бути розміщені у центрі кома.

4.2.9. Рослина не має хитатись в комі, що говорить про цілісність останнього і є однією із основних якісних характеристик викопаного саджанця.

Кущі із сформованим комом

Рослини викопують з голим коренем у стані спокою. Потім навколо коренів із використанням вологого субстрату формують ком, який повинен

покривати всю кореневу систему. Сформований ком упаковують в поліетиленову плівку або еластичну сітку("Балот"), яка руйнується через декілька місяців після посадки. Під час посадки плівку знімають, а сітку з тканини – ні. Для формування штучних комів слід брати рослини тільки з добре розгалуженою кореневою системою. Цей спосіб може бути використаний для листяних кущів (троянди, ягідні, декоративні листяні) виключно як тимчасова упаковка голого кореня для запобігання пересиханню під час транспортування та реалізації. Зазвичай такі рослини комплектують кольоровою етикеткою або яскравим картонним боксом.

4.3. Контейнерні кущі

На кущі, вирощені в контейнері, поширюють загальні вимоги для всіх контейнерних рослин, описаних в розділі 1.5.

4.3.1. Розмір контейнера має бути достатнім для потужного розвитку кореневої системи. Рекомендоване співвідношення розмірів куща і об'єму контейнера наведено в табл. 4.4.

4.3.2. Співвідношення розміру контейнера і розміру самої рослини може варіювати (на 10–20%) залежно від сорту рослини, географічного положення розсадника та усталеною в ньому технологією вирощування.

Табл. 4.4. Рекомендоване співвідношення розмірів куща і об'ємів контейнера за його вирощування або дорошування в контейнері

Мінімальна висота/діаметр крони, см	Об'єм контейнера, л
15–50	C2–C3
30–80	C3–C5
50–100	C5–C7.5
70–120	C7.5–C10
100–140	C10–C15
120–160	C15–C20
140–200	C20–C30
180–240	C30–C40

200–300	C40–C60
---------	---------

4.3.4. Рослини, вирощувані в маленьких контейнерах (C2 і C3), слід пересаджувати в контейнери більшого розміру щорічно. Рослини, вирощувані в контейнерах C5 і вище, слід пересаджувати в більш великі контейнери не рідше одного разу на 2 роки.

4.3.5. Контейнер повинен бути досить твердий для того, щоб утримувати форму кореневої грудки протягом всього терміну вирощування та під час відвантаження і транспортування.

4.4. Пакування, маркування і крок вимірів

4.4.1. Кущі з голим коренем повинні бути ув'язані в пучки по 5–20 шт. Кожен пучок повинен мати відповідне маркування, нанесене стійкою фарбою з чітким надписом. Якщо в зв'язці зібрані рослини одного виду (сорт), досить однієї етикетки. Якщо у зв'язці зібрані рослини різних видів (сортів), відповідним чином має бути промарковано кожен рослину.

4.4.2. Маркування має містити в собі назву виду, сорту, метричних параметрів рослини, технології вирощування (упаковки кореневої системи) й інші дані на розсуд виробника або на потребу покупця – параметри висоти штамба, ширини крони, вік рослини, штрих-код тощо.

4.4.3. Під час маркування штаббових кущів обов'язково вказують висоту штамба, а діаметр і вік крони вказують за потребою покупця.

4.4.4. Під час вимірювання:

- низькорослих, карликових та сланких листяних кущів вимірюють діаметр з кроком 10см. Наприклад – кизильник даммера (*Cotoneaster dammeri*);

- середньорослих і високорослих – заввишки до 100 см – крок 10 см, заввишки понад 100 см – крок 20см;

- високорослих заввишки понад 300см – крок 50 см;

- штамбових кущів – штамп заввишки 40–200см – крок 20 см.

4.4.5. Під час вимірювання висоти листяного куща певної групи, вказують висоту найкоротшої скелетної гілки.

4.4.7. Під час вимірювання діаметра сланкого або карликового листяного куща вказують не відстань між найдовшими приростами, а тільки ту частину, де можна прослідкувати окружність (рис. 4.5).

Рис. 4.5. Вимірювання діаметра листяного куща.

4.4.8. Під час маркування контейнерних рослин має бути вказано як розміри рослини, так і обсяг контейнера. Вік контейнерних рослин вказувати не обов'язково, він може бути вказаний на вимогу покупця.

Розділ 5. Хвойні рослини

Хвойні рослини – це дерева або кущі зазвичай вічнозелені з цільним голкоподібним, лускоподібним або пластинчастим листям (хвоєю).

Під час вирощування у розсаднику хвойні рослини мають бути пересажені і, за необхідності, сформовані.

Крона рослини має бути щільною і добре сформованою. Розмір крони має відповідати мінімальним вимогам і співвідноситись із розмірами кореневої системи рослини.

Колір хвої має відповідати сорту рослини.

5.1. Постачання з розсадників

Хвойні рослини поставляють в наступних стандартах:

5.1.1. У комі, в мішковині (і сітці) (позначають в специфікаціях як «кому», «кому + сітка» або RB / WRB).

5.1.2. Вирощені та / або вкорінені в контейнері (позначають як «С»).

5.1.3. В силу особливостей біології хвойних, рослини старші 2–3-х років не поставляють з голим коренем або штучно сформованим комом.

5.1.4. У хвойних рослин кількість скелетних гілок не стандартизують.

5.1.5. Під час відгрузки з розсадника хвойні рослини повинні бути промарковані, без видимих уражень шкідниками та хворобами, политі, мати здоровий вигляд, щільну і рівномірно сформовану крону без механічних пошкоджень відповідно біології виду/сорту і добре розвинену кореневу систему.

Приклади специфікацій для різних типів хвойних рослин:

Ялівець лускатий (*Juniperus squamata*) 'BlueStar' С3 20–30

(Рослина вирощена або вкорінена в контейнері 3 л, і має висоту / діаметр крони до 30 см.).

Туя західна (*Thuja occidentalis*) 'Smaragd' ком (WRB) 100–120

(Рослину викопано з грудкою і крона заввишки 100–120 см).

Групи хвойних рослин

Хвойні рослини поділяють на 3 групи залежно від габітусу і розмірів дорослої рослини.

- карликові, ґрунтовкривні і кулясті;
- середньорослі;
- високорослі.

Карликові, ґрунтовкривні і кулясті рослини

Ці види і сорти рослин у дорослому віці зазвичай мають розмір до 100 см., тому для хвойних чагарників цього типу базовим критерієм розміру є діаметр крони. Висоту рослини вказують рідше.

Приклади:

Ялівець звичайний (*Juniperus communis*) 'Mint Julep';

Ялівець горизонтальний (*Juniperus horizontalis*) – всі сорти (рис. 5.1.);

Ялівець козацький (*Juniperus Sabina*) 'Tamariscifolia';

Ялина звичайна (*Picea abies*) 'Nidiformis' (рис. 5.2.);

Туя західна (*Thuja occidentalis*) 'Little Giant'.

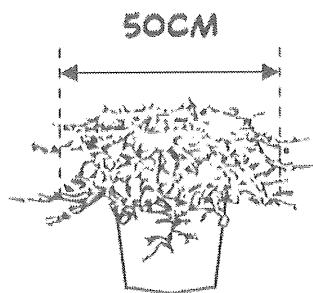

Рис. 5.1. Ялівець горизонтальний 'Wiltonii'

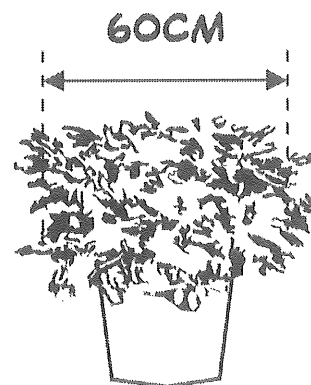

Рис. 5.2. Ялина звичайна 'Nidiformis'

Табл. 5.1. Співвідношення розмірів діаметрів крони та кореневого кома карликових хвойних рослин

Діаметр крони, см	Діаметр кореневого кома, см
20–30	20
30–40	25
40–50	30
50–60	35
60–80	40
80–100	45
100–120	50

Середньорослі хвойні рослини

Висота і/або ширина видів і сортів середньорослих хвойних рослин в дорослому стані загалом не перевищує 200 см. До цієї групи хвойних відносять середньорослі кущі, кулі або компактні вертикальнорослі дерева. Під час вимірювання рослин, що належать до цієї групи постачальник повинен вказувати висоту та/або їх діаметр.

Приклади:

Ялівець китайський (*Juniperus chinensis*) 'Blue Alps';

Ялівець китайський (*Juniperus chinensis*) 'Stricta';

Ялина блакитна (*Picea glauca*) 'Conica';
 Сосна гірська (*Pinus mugo*) var. *Mugo*;
 Тис середній (*Taxus media*) 'Brownii' (рис. 5.3);
 Ялівець козацький (*Juniperus Sabina*) (рис. 5.4);
 Туя західна (*Thuja occidentalis*) 'Woodwardii'.

Рис. 5.3. Тис середній 'Brownii'

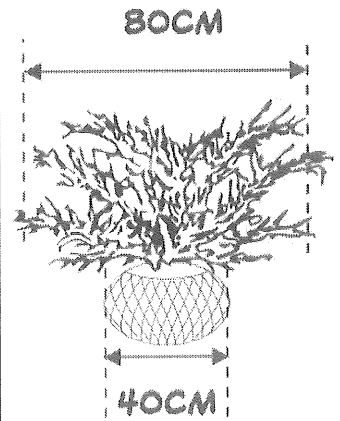

Рис. 5.4. Ялівець козацький

Табл. 5.2. Співвідношення розмірів кореневого кома і діаметра крони середньорослих хвойних рослин

Діаметр крони, см	Діаметр кореневого кома, см
20–30	20
30–40	25
40–50	30
50–60	35
60–80	40
80–100	45
100–120	45–50
120–140	50–60
140–160	60–70
160–180	70–80
180–200	80–90

Високорослі хвойні рослини

Ця група включає рослини з вертикальним габітусом, які в дорослому стані сягають більше 200 см. Вимірюваною величиною в цій групі є висота рослини. За вимогою покупця під час вимірювання рослин, що належать до цієї групи, постачальник має вказувати їх ширину, яка не повинна складати менше 20% висоти рослини. Обхват стовбура (на висоті 1м) також може бути вказаний за бажанням покупця. Певні відхилення має вказувати постачальник або узгоджувати з вимогами покупця.

Приклади:

Ялівець китайський (*Juniperus chinensis*) 'Spartan';

Сосна звичайна (*Pinus sylvestris*);

Ялівець скельний (*Juniperus scopulorum*) 'Skyrocket' (рис. 5.5);

Тис середній (*Taxus media*) 'Hicksii' (рис. 5.6);

Туя західна (*Thuja occidentalis*) 'Smaragd'.

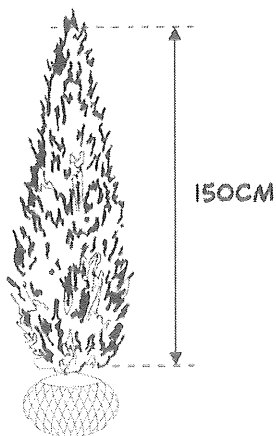

Рис. 5.5. Ялівець скельний 'Skyrocket'

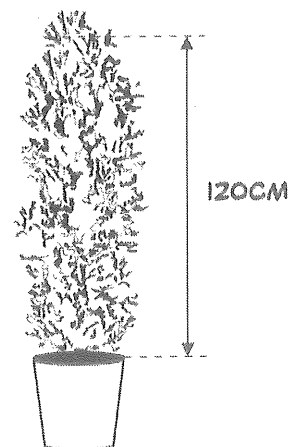

Рис. 5.6. Тис середній 'Hicksii'

Табл. 5.3. Співвідношення розмірів кореневого кома і діаметра крони високорослих хвойних рослин

Висота рослини, см	Діаметр кореневого кома, см
80–100	35
100–120	40–45
120–140	45–50
140–180	50–60
180–220	60–70
220–260	70–80
260–300	80–90

5.2. Особливості викопування

Ці стандарти включають вимоги до рослин, викопаних із комом землі та упакованих в мішковину і металеву сітку.

Форма (висота і ширина) кома має бути такою, щоб включала основну масу коренів із врахуванням біологічних особливостей рослини та умов вирощування у розсаднику. Надзвичайно важливо при цьому враховувати, що під час культивування в умовах розсадника коренева система, зважаючи на регулярні пересадки (раз в 3–4 роки), має не типову для виду рослини форму і відповідно об'єм (кореневмісний шар).

Неприпустима реалізація хвойних рослин з пошкодженими комами, в які додано сторонній ґрунт.

Коренева система має бути розгалуженою і утримувати таку кількість непошкоджених коренів, які здатні під час пересадки забезпечити рослині безболісну і швидку приживлюваність на новому місці. Зріз коренів на периферії кома не має перевищувати 3 см, що говорить про регулярну пересадку рослини в умовах розсадника.

Стовбур або стовбури рослин мають бути розташовані у центрі кореневого кома.

Викопування рослин має бути проведено в стані спокою. Для ялин та сосен допускається проводити пересадку з середини вересня.

До і після викопування необхідно забезпечити зволоження кома.
Рослина не має хитатись у комі, що свідчить про його цілісність.

За діаметра кома до 40см рослини можуть бути відгружені без металевої сітки тільки у мішковині, зтягнутій мотузкою з натурального матеріалу, за умови збереження цілісності земляного кома.

Ком, який упакований в мішковину достатньої щільності і стягнутий металевою сіткою має бути цілим і щільним, а його розміри мають відповідати величинам, зазначеним у таблицях 5.1, 5.2 і 5.3.

Якщо рослину часто пересаджують або її кореневу систему часто підрізали, ком може бути на один розмір менше того, що рекомендований.

Розмір кореневого кома у рослин, параметри яких перевищують вказані в таблицях 5.1, 5.2 і 5.3, потрібні в тому випадку, якщо рослини не пересаджували або якщо їх кореневу систему не підрізали упродовж чотирьох або більше років, а також тоді, коли їх викопують за межами вегетаційного періоду. У такому разі всі параметри окремо узгоджують з покупцем.

5.3. Контейнерні саджанці

На хвойні рослини, вирощені в контейнері, поширюють загальні вимоги для всіх контейнерних рослин висвітлені в розділі 1.

5.3.1. Розмір контейнера має бути достатнім для успішного розвитку кореневої системи. Рекомендоване співвідношення розміру рослини і обсягу контейнера наведено в табл. 5.4.1.

5.3.2. Співвідношення розміру контейнера і розміру самої рослини може варіювати залежно від сорту рослини, географічного положення розсадника та встановленої в ньому технології вирощування.

5.3.3. На момент продажу рослини мають зростати в контейнері мінімум чотири місяці вегетаційного періоду, мати добре розвинену кореневу

систему, що досягає стінок контейнера і здатну утримати кореневий ком цілим під час вилучення його із контейнера та пересадки.

5.3.4. Рослини, які вирощують в контейнерах (С2 і С3), слід пересаджувати (перевалювати) в контейнери більшого розміру щорічно. Рослини, які вирощують в контейнерах С5 і вище, слід пересаджувати в більш великі контейнери не рідше одного разу на 2 роки.

Табл. 5.4. Об'єм контейнера залежно від розміру рослини під час контейнерного вирощування

Висота/діаметр крони, см	Об'єм контейнера, л
15–40	С2–С3
30–60	С3–С5
40–60	С5–С7.5
60–80	С7.5–С10
80–100	С7.5–С12
100–120	С12–С20
120–160	С15–С22
140–200	С20–С30
180–240	С25–С35
220–300	С35–С60

Спеціальні умови до зовнішнього вигляду хвойних рослин

Залежно від виду, сорту і біологічних особливостей хвойні рослини мають бути рівномірно оброслими, починаючи від рівня ґрунту. Для підтримки габітусу хвойні рослини мають регулярно формувати. Хвоя повинна мати типову для сорту/виду забарвлення.

Сильнорослі хвойні рослини мають бути добре оброслими повністю аж до минулорічного приросту. Довжина міжвузля, так само як і довжина минулорічного приросту, мають відповідати біологічним особливостям рослини.

Вертикальнорослі форми повинні мати один лідер (єдиний провідний приріст), такі як Туя західна 'Смарагд' (*Thuja occidentalis* 'Smaragd'), Ялина

блакитна `Коніка` (*Picea glauca* `Conica`). Винятком є рослини для огорож і кущові форми, наприклад Тис (*Taxus*) тощо.

5.4. Пакування, маркування і крок вимірів

5.4.1. Маркування має містити в собі назву виду, сорту, висоти рослини, способу його вирощування та інші дані на розсуд виробника та вимогу покупця.

5.4.2. Під час вимірювання діаметра карликової, ґрунтовкривної, кулястої чи середньорослої хвойної рослини, вказують не відстань між кінцями найдовших приростів, а тільки ту частину надземної маси рослини, де можна прослідкувати заповнену окружність.

5.4.3. Під час вимірювання карликових хвойних рослин мають використовувати крок 10 см. Для середньорослих і сильнорослих хвойних – заввишки до 100 см – крок 10 см, а заввишки понад 100 см – крок 20 см.

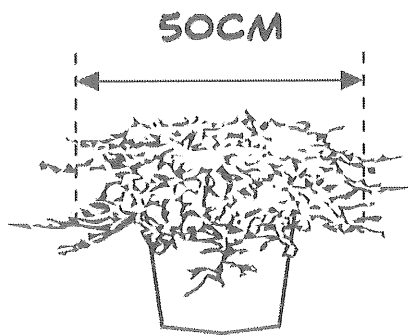

Рис. 5.7. Вимірювання діаметра карликових, ґрунтовкривних, кулястих та середньорослих хвойних рослин

5.4.4. Для ялин, ялиць, сосен, модрин та псевдотсуги висоту саджанця визначають від кореневої шийки і до середини приросту поточного року (лідера) або до висоти останньої мутовки (рис. 5.8)

Приклади:

Псевдотсуга Мензиса (*Pseudotsuga menziesii*);

Сосна звичайна (*Pinus sylvestris*);

Ялина сербська (*Picea omorika*);

Ялина колюча (*Picea pungens*) (рис 5.8).

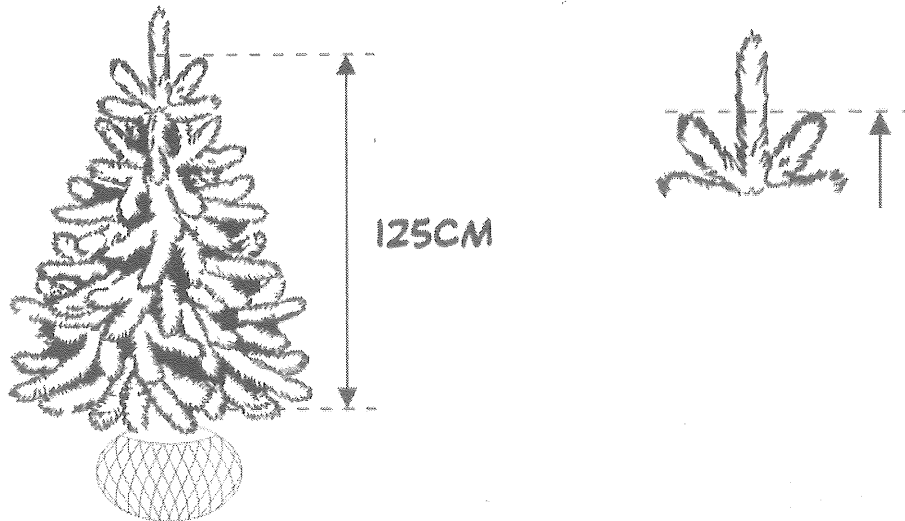

Рис. 5.8. Вимірювання висоти ялин, ялиць, сосен, модрин та псевдотсуги

Розділ 6. Троянди

Троянди – одні із самих популярних та найбільш чисельних за кількістю сортів декоративні кущі. Їх класифікація передбачає поділ на видові та групи сучасних і старих садових троянд: чайно-гібридні, флорибунда, плетисті, мініатюрні, ґрунтопокривні, паркові тощо.

Троянди – це деревні кущі з декількома або численними гілками. Крона рослини має бути добре сформованою і розгалуженою. Кількість скелетних гілок має відповідати мінімальним вимогам, описаним нижче і співвідноситися з розмірами рослини.

Штамбові троянди – це рослини, щеплені на штамбі. Їх крона має бути симетричною та добре розвиненою. Більш детальні параметри висвітлено нижче. Якщо в описі не вказується, що мова йде про штамбові троянди, це означає, що ця інформація стосується кущових.

Градація якості троянд

Щеплені саджанці троянд мають два класи якості:

"А" – мінімум 3 гілки, з яких не менше 2-х починають свій ріст в точці щеплення, а третя не вище 5 см від точки щеплення. Діаметр кореневої шийки – не менше 1,3 см. Довжина гілок у плетистих троянд – 50 см, сильнорослих – 40 см, слаборослих – 25 см.;

"Б" – мінімум 2 сильні гілки, які починають свій ріст в точці щеплення. Діаметр кореневої шийки – не менше 1,1 см. Довжина гілок у плетистих троянд – 40 см, сильнорослих – 30 см, слаборослих – 20 см.;

Діаметр кореневої шийки має вимірюватись безпосередньо під точкою щеплення. Не більше 5% саджанців із партії можуть мати діаметри кореневої шийки на 10% менше мінімального.

Коріння має бути достатньо розвиненим, щоб гарантувати вкорінення та розвиток рослини відповідно до потреб надземної частини рослини. Під

час транспортування або кожного його етапу – коріння рослин має бути захищене від підсихання.

Коренева система має бути з 3-ма основними коренями, мінімальна довжина яких складатиме 25–30см у рослин класу якості "А" і 20–25см у рослин класу якості "Б" (рис. 6.1).

Кореневласні саджанці троянд мають бути мінімум з 3-ма і більше гілками, що починають свій ріст не вище 10 см від рівня ґрунту (кореневої шийки).

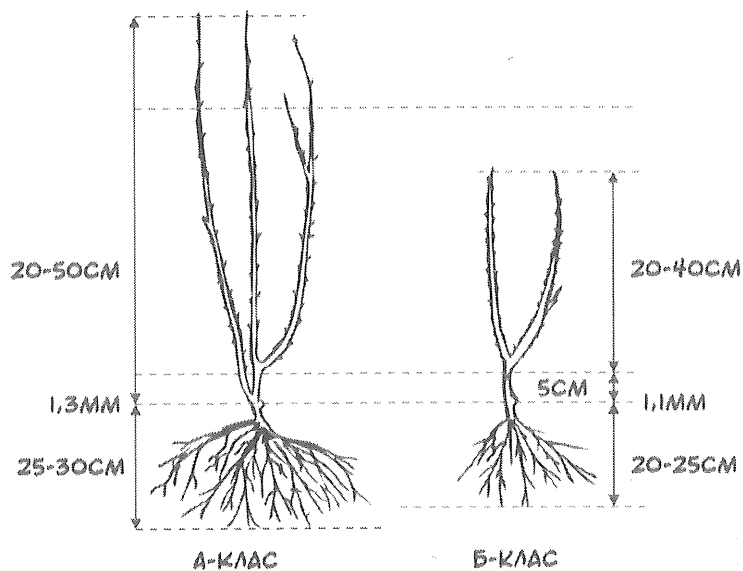

Рис. 6.1. Градація якості троянд

6.1. Постачання з розсадників

6.1.1. Зазначені вимоги стосуються саджанців троянд, що призначені для вирощування надалі на присадибних ділянках та муніципальних територіях.

6.1.2. Троянди, що пропонують до продажу, мають бути сильними, з добре здерев'янілими (визрівшими) гілками, принаймні дві з яких мають починати свій ріст з точки щеплення, без видимих уражень шкідниками і хворобами та механічних пошкоджень.

6.1.3. Саджанці троянд мають визначати за повною (офіційною) назвою сорту. Назва сорту має бути вказана на кожній одиниці продукції (ящику, пучку, в'язці), а у випадку продажу кожної рослини окремо – на кожній окремій рослині.

6.1.5. Для умов центральної, східної та північної частини України всі саджанці чайно-гібридних, плетистих, та інших груп сортових троянд мають бути щеплені. Кореневласними можуть реалізуватись окремі сорти мініатюрних та плетистих. Для південних та західних областей України допустимо введення в обіг (реалізація і посадка) кореневласних саджанців троянд.

6.1.6. Щеплені та кореневласні саджанці мають бути дорощені після щеплення/живцювання впродовж хоча б одного вегетаційного періоду. З відкритою кореневою системою реалізують рослини із одно-, дворічними пагонами, під час продажу контейнерних рослин вік пагонів має становити два і більше роки.

Штамбові троянди

Довжину штамба троянд вимірюють від рівня ґрунту до найнижчої точки щеплення з чітким її визначенням. Частіше всього вона сягає: 40–60 см (для мініатюрних); 80–120 (для чайно-гібридних); 120–140 (для плакучих форм). В цьому випадку висота штамба несе виключно рекомендований характер.

Штамб у троянд має бути рівним, а його діаметр вимірюють на відстані 1 см нижче від найнижчої точки щеплення. Не більше 5% саджанців із партії можуть мати діаметр штамба на 10% нижче мінімального – 1 см.

Штамбові троянди мають два класи якості:

"А" – мінімум 3 гілки, які утворилися з не менше ніж 2-х точок щеплення, відстань між якими не більше 10 см;

"Б" – мінімум 2 сильні гілки, які починають свій ріст хоча б однієї точці щеплення.

6.2. Контейнерні троянди.

Вимоги до контейнерної культури троянд подібні до вимог для інших листяних кущів, описаних в розділі 4 і табл. 4.4. і загальних вимог цього розділу.

Розмір контейнера для саджанців має відповідати типу рослини та її розміру. Мінімальний розмір контейнера для щеплених троянд – 2 літра, а кореневласних – 1л. Розмір контейнера має бути обов'язково зазначений під час маркування.

6.3. Пакування, маркування і крок вимірів

Саджанці троянд, що продають з відкритою (оголеною) кореневою системою мають знаходитись у стані спокою. Під час транспортування, посадки або реалізації – коріння рослин має бути захищене від висихання.

6.3.1. Троянда викопана з голим коренем повинна мати добре розгалужену кореневу систему, яка здатна під час пересадки забезпечити рослині безболісну і швидку приживлюваність на новому місці.

6.3.2. Кущові троянди з голим коренем мають бути зв'язані в пучки по 5–20 шт. Штамбові форми – не більше 5 саджанців. Пучки можуть бути зібрані у в'язки – не більше 5 одиниць (пучків) у в'язці. Кожен пучок повинен мати відповідне маркування, нанесене стійкою фарбою з чітким надписом. Якщо у зв'язці зібрані рослини одного виду (сорт), досить однієї етикетки. Якщо у зв'язці зібрані рослини різних видів (сортів), відповідним чином має бути промаркований кожен пучок або рослина в ньому.

Троянди із сформованим комом

Рослини викопують і зберігають з голим коренем у стані спокою. Потім навколо коренів із використанням вологого субстрату формують ком, який повинен покривати всю кореневу систему. Сформований ком щільно упаковують в поліетиленову плівку. Під час посадки рослини в ґрунт, плівку

обов'язково знімають. Для формування штучних комів слід брати рослини тільки з добре розгалуженою кореневою системою. Цей спосіб може бути використаний для троянд виключно як тимчасове пакування голого кореня для запобігання пересихання під час транспортування та реалізації. За бажанням покупця саджанці комплектують кольоровою етикеткою або картонним боксом (для реалізації надалі в приміщеннях).

Маркування має містити в собі назву виду, сорту, клас якості "А"; "Б", технології вирощування (пакування кореневої системи, розмір контейнера), інші дані вказують на розсуд виробника або на вимогу покупця – назву підщепи, на яку вони щеплені, висота штамба, вік рослини, штрих-код тощо.

Сорти захищені правами селекціонерів, мають бути помічені згідно з вимогами охорони прав на інтелектуальну власність.

Під час маркування контейнерних рослин мають вказувати як розміри рослини, так і об'єм контейнера (позначають як «С»).

Приклади специфікацій для троянд:

Троянда Блек меджик (Rose Black Magic) СЗ 40–50

(Рослина вкорінена в контейнері 3 л, з кроною заввишки від 40 см).

З голим коренем (можуть позначати в специфікаціях як «ГК» або BR)

Троянда Аваланч (Rose Avalanche) ГК "А"

(Рослину викопано з голим коренем і віднесено до класу якості "А").

Розділ 7. Ліани

Ліани – це група деревних і трав'янистих рослин із гнучкими стеблами і довгими міжвузлями, які не можуть самостійно зберігати вертикальне

положення і піднімаються вгору, чіпляючись за опору. Ліани можуть бути виткими або чіпкими. Цей розділ стосується тільки деревних ліан.

За швидкістю росту пагонів ліани поділяють на три групи:

- сильнорослі;
- середньорослі;
- слаборослі.

За якістю ліани поділяють на два класи: клас № 1 і клас № 2. Поділ проводять залежно від того, наскільки добре розвинена рослина.

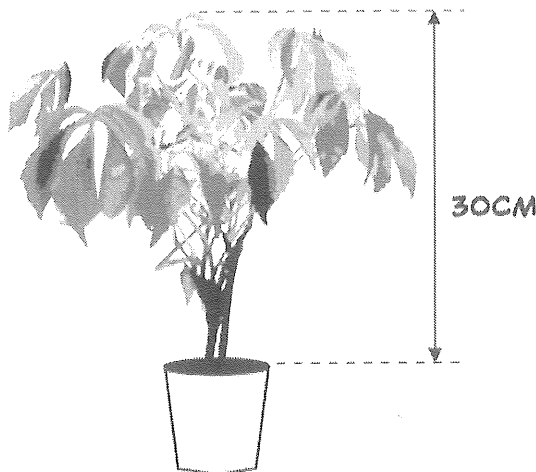

Рис. 7.1. Загальний вигляд – Дівочий виноград – сильноросла ліана 2-го класу якості

У кожної рослини кількість пагонів і їх довжина, а також ступінь розвитку кореневої системи мають відповідати вимогам того класу якості, до якого належить рослина.

Ліани, що відвантажують з розсадника, мають бути здоровими, без виражених дефектів і пошкоджень, бажано підв'язаними до опори.

Рослини, які мають характеристики, що не відповідають вимогам якості (клас 1 або клас 2), не можуть бути допущені до реалізації.

7.1. Постачання з розсадників

Ліани мають вирощувати у контейнерах. Вирощені в контейнері рослини позначають «С» із зазначенням об'єму ємності.

Виняток становлять:

Дівочий виноград п'ятилисточковий (*Parthenocissus quinquefolia*);

Дівочий виноград п'ятилисточковий Енгельманна (*Parthenocissus quinquefolia* «*Engelmannii*»). Цей вид та його культивар можна вирощувати в полях і реалізовувати з голим корінням.

Приклад специфікацій для ліан:

Актинідія аргута С2; 60 см

(Рослину постачають в контейнері об'ємом 2 л і вона має хоча б один із пагонів завдовжки 60 см).

Крім цих параметрів у специфікації до ліан рекомендують вказувати вік, кількість пагонів, група до якої відносять рослину і клас її якості.

7.1.1. Сильнорослі ліани

Сильнорослі ліани – це такі, на яких розвивається більша кількість пагонів протягом перших одного-двох років. Рослини класифікують за віком, кількістю пагонів і класом якості.

Клас № 1 – потужні, здорові рослини, на яких є не менше трьох пагонів завдовжки мінімум 50 см. Коренева система має бути сильною і добре розгалуженою.

Клас № 2 – менш потужні рослини з добре розвиненою кореневою системою. Пагони мають бути завдовжки щонайменше 30 см.

7.1.2. Середньорослі ліани

До середньорослих відносять менш потужні за сильнорослі рослини, які утворюють один сильний пагін протягом перших двох років життя.

Наприклад:

Жимолость Хекорта Голдфлейм *Lonicera x heckrottii* 'Goldflame';

Жимолость Хекорта 1-го класу якості.

Клас № 1 – рослини мають бути сильними з добре розвиненими пагонами і кореневою системою. Пагони мають бути завдовжки не менше 30 см.

Клас № 2 – менш потужні рослини, без серйозних дефектів, коренева система має бути пропорційна надземній частині рослини. Пагони мають бути завдовжки не менше 25 см.

7.2. Контейнерні ліани

Для ліан, вирощених в контейнері, обов'язково вказувати як розмір контейнера, так і розмір рослин. Всі рослини повинні бути вирощені у контейнері відповідно вимог до контейнерного виробництва описаних в розділі.

7.3. Пакування, маркування і крок вимірів

7.3.1. Маркування та пакування

Ліани, повинні мати маркування із зазначенням повної назви сорту рослини. Кожен контейнер повинен мати своє маркування.

Ліани, що надходять у продаж з голим коренем, можуть бути реалізовані в пучках по 10 штук. Якщо в пучок зв'язані рослини одного сорту, то маркувати можна весь пучок.

7.3.2. Крок вимірів

7.3.2.1. Довжина пагонів сильнорослих ліан вимірюється:

до 200 см – з кроком 20 см;

після 200 см – з кроком 50 см.

7.3.2.2. Довжина пагонів середньорослих ліан вимірюється:

- до 140 см – з кроком 20 см;

- після 140 см – з кроком 40 см.

Табл. 7.1. Розподіл родів та видів ліан за силою росту та особливостей їх утримання

№ з/п	Рід	Примітки
1. Сильнорослі ліани		
	Кампсис	У північних областях потребує укриття
	Актинидія	
	Аристолохія	
	Дівочий виноград	
	Виноград культурний	Певні сорти у центральних і північних областях потребують укриття
	Жимолость	
	Древозгубець	
2. Середньорослі ліани		
	Виноградовник	У центральних і північних областях потребує вкриття
	Плющ	Як вертикальноросла ліана – для південних і західних областей. В центральних та північних областях тільки як ґрунтовкривна рослина
	Клематис	В центральних і північних областях потребує укриття
	Гліцинія	Для південних і західних областей
	Горець	
	Гортензія черешкова	
	Лимонник Китайський	

Розділ 8. Трав'янисті багаторічні рослини

Багаторічними називають рослини, тривалість життя яких перевищує два роки. Трав'янисті багаторічники – це багаторічні рослини, надземні органи яких не дерев'яніють.

Надземна частина більшості трав'янистих багаторічників взимку відмирає, а навесні знову виростає від кореня, який зимує під землею. У деяких трав'янистих багаторічників наземна частина рослини не відмирає на зиму. У садівництві в групу трав'янистих багаторічників прийнято включати і деякі напівкущі, наприклад, вічнозелені альпійські рослини, папороті, бамбук, а також водні та болотні рослини, які теж відносять до групи трав'янистих багаторічників.

Групи багаторічних трав'янистих рослин

Астильба (*Astilbe*)

Астильба – рід багаторічних трав'янистих рослин із родини Каменеломкові (*Saxifragaceae*).

Найчастіше в садівництві застосовують сорти видів:

Астильба китайська (*Astilbe chinensis*);

Астильба Тунберга (*Astilbe thunbergii*);

Астильба японська (*Astilbe japonica*).

Лілійник (*Hemerocallis Daylily*)

Лілійник (*Hemerocallis*) – рід рослин з сімейства ксанторееві (*Xanthorrhoeaceae*) підродини Лілейникові.

Найчастіше в садівництві застосовують сорти таких видів:

Лілійник лимонно-жовтий (*Hemerocallis citrina*);

Лілійник жовтий (*Hemerocallis lilioasphodelus*).

1

2

Рис. 8.1. Посадкові одиниці лілійника BR

1 – з одним вегетативним пагоном; 2 – з двома квітковими пагонами.

Хоста (Hosta)

Хоста (Hosta) – рід багаторічних трав'янистих рослин із родини Спаржеві (*Asparagaceae*).

Найчастіше в садівництві застосовують сорти видів:

Хоста висока (*Hosta elata*);

Хоста гірська (*Hosta montana*);

Хоста гібридна (*Hosta hybride*);

Хоста Зібольда (*Hosta sieboldiana*).

Ірис (Iris)

Ірис (Iris) – рід багаторічних трав'янистих рослин із родини Ірисові.

Найчастіше в садівництві застосовують сорти видів:

Ірис мечовидний (Iris ensata);

Ірис сибірський (Iris sibirica).

Півонія (Paeonia)

Півонія (*Paeonia*) – рід багаторічних трав'янистих і листяних кущів (деревоподібні півонії) із родини півонієві (*Paeoniaceae*). В цьому розділі мова іде виключно про трав'янистих представників родини.

Табл. 8.1 Розмір контейнера залежно від якості посадкової одиниці трав'янистої рослини

Якість посадкової одиниці	Мінімальний об'єм контейнера, л
1–2 бруньки	0,8–1 л
2–3 бруньки	1,5–2 л
3–5 бруньки	2,5–4 л
5 і більше бруньок	5–8 л

Під час визначення якості підраховують квіткові бруньки або великі вегетативні бруньки на посадкових одиницях із сильними коренями, при цьому маленькі бруньки не враховують.

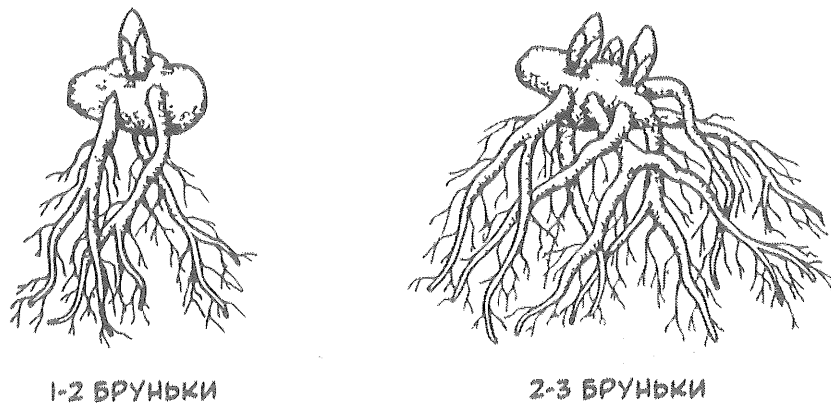

Рис. 8.2. Типові розміри посадкових одиниць півоній

Інші трав'янисті багаторічники

Трав'янисті рослини, не включені в розділ 2, мають реалізовувати в контейнерах відповідно до класифікації, яку можна знайти в розділі 1.

Наприклад:

Ехінацея (Echinacea);

Пенстемон (Penstemon);

Рудбекия (Rudbeckia);

Шавлія (Salvia).

8.1. Постачання з розсадників

Трав'янисті багаторічні рослини постачають з певною кількістю бруньок. Бруньки розрізняють квіткові й вегетативні. Квіткові бруньки – це такі, з яких згодом може розвинутих мінімум одна квітка. З вегетативних бруньок розвиваються листя та пагони.

Багаторічні рослини можна постачати у наступному вигляді:

- Голий корінь – "посадкова одиниця" (або бульба, цибулина, кореневище, бульбоцибулина) (позначають в специфікаціях як «ГК» або BR);
- З комом, поміщеним у контейнер (позначають як «кому + С» або RB / C);
- Вирощені або вкорінені в контейнері (позначають як «С»).

Приклади специфікацій для різних трав'янистих багаторічників:

Астільба Hulegarg (Astilbe Hulolegarg) СЗ 30–40 (Рослину вкорінено в контейнері заввишки 30–40 см).

Багаторічні трав'янисті рослини мають відповідати всім основним вимогам до продукції, вирощеної в розсаднику, наведеним в розділі 1.

8.1.1. Рослини повинні мати хорошу приживлюваність. Якщо рослини зберігалися в прохолодному місці, вони не мають бути пересохлими і на них не повинно бути цвілі.

8.1.2. Молоді рослини трав'янистих багаторічників повинні мати достатньо бруньок для гарантованого відновлення росту.

8.1.3. Молоді рослини, викопані з відкритого ґрунту, мають бути добре упаковані і захищені від пересихання.

8.1.4. Бруньки мають бути цілими і здоровими, але допускається наявність порізаних або пошкоджених бруньок на рослині.

8.1.5. Якщо молоді рослини поставляють з теплиці – це має бути вказано на етикетці.

8.1.6. До водних багаторічних рослин застосовують ті ж вимоги до якості і зовнішнього вигляду, як і до наземних трав'янистих багаторічників.

8.2. Особливості викопування

У рослин, викопаних із голими корінням, наземна і підземна частини рослини мають бути пропорційними. Тобто має бути достатня кількість квіткових бруньок, пазушних бруньок і коренів.

Квіткові і пазушні бруньки мають бути не розрізані і непошкоджені.

8.3. Контейнерні рослини

До багаторічних трав'янистих рослин, вирощених у контейнерах, застосовують загальні вимоги як до всіх контейнерних рослин.

8.3.1. Рослини, вирощені в контейнері, мають мати хорошу кореневу систему.

8.3.2. Рослини мають розташовувати вертикально в центрі контейнера.

8.3.3. Контейнер має бути заповнений корінням і землею не менше ніж на 90%.

8.3.4. У рослин, вирощених в контейнері, не має бути занадто багато коренів, які виступають з контейнера.

8.3.5. Оптимальна ємність для реалізації трав'янистих багаторічників – від Р9 до С3.

8.4. Пакування, маркування і крок вимірів

Маркування багаторічних трав'янистих рослин має включати наступні параметри:

- зазначення виду і сорту;
- розмір рослини, якщо в продаж надходять бульби, цибулини або бульбоцибулини, для позначення їх розміру можна вказувати розмір

окружності в сантиметрах. Наприклад, розмір 10–12 означає, що цибулина має обхват від 10 до 12 см;

- для рослин, що реалізують з голим коренем (хоста, півонія), рекомендовано вказувати кількість квіткових і пазушних бруньок. Наприклад: 2, 3 або 4;

- контейнерні рослини мають бути позначені.

Оптові каталоги мають інформувати про те, яким способом розмноження отримана трав'яниста рослина, і мати відповідні позначення:

C – живцями;

D – поділом;

S – насінням;

L – відводками;

TC (або M) – культурою тканин;

G – щепленням;

RC – вкоріненими живцями.

Coll – позначають рослини, зібрані в природі або отримані від диких рослин, вирощених у розсаднику.

Під час пакування багаторічних трав'янистих рослин необхідно дотримуватися наступних правил:

- на кожній упаковці має бути написано сорт рослини, рід і вид;

- рослини з голим корінням мають бути упаковані таким чином, щоб уникнути пересихання або перегріву, а рослини з листям не мають бути упаковані герметично (необхідно, щоб до рослини надходило повітря);

- на етикетці має бути фото рослини або достатня інформація про неї.

Київський міський голова

В.Кличко

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

до проєкту рішення Київської міської ради «Про стандарти садивного матеріалу»

1. Обґрунтування необхідності видання рішення

Створення довговічних, здорових і високодекоративних зелених насаджень вимагає проведення робіт, які включають в себе підготовку посадкового матеріалу, садіння і догляд за рослинами.

Вимоги до якості саджанців дерев і чагарників повинні відповідати стандартам. Саджанці мають бути здоровими, без зовнішніх ознак пошкоджень - механічних чи хворобами, а також мати цілком визрілі бруньки і здерев'янілі пагони. Коренева система рослин має бути розвинутою, особливо її мичкувата частина з усмоктувальними корінчиками. Посадковий матеріал дерев та чагарників, який висаджується на озеленювальних територіях населених пунктів, повинен відповідати стандартам.

Станом на теперішній час у столиці немає єдиного підходу до озеленення, що подекуди призводить до нестійкості до несприятливих умов навколишнього природного середовища та загибелі саджанців.

Наведені стандарти застосовують до саджанців деревних рослин, які вирощені в розсадниках і призначені для створення насаджень різного цільового призначення, що узгоджується з ДСТУ 8093:2015 «Саджанці деревних рослин із відкритою кореневою системою. Пакування, маркування, транспортування та зберігання. Загальні вимоги» та ДСТУ 8556:2015 «Саджанці деревних рослин із закритою кореневою системою. Пакування, маркування, транспортування та зберігання. Загальні вимоги».

Проект рішення ґрунтується на світових практиках та стандартах розсадництва та опрацьований з Київським комунальним об'єднанням зеленого будівництва та експлуатації зелених насаджень міста «Київзеленбуд» з використанням наукових та дослідницьких підходів.

2. Мета та завдання прийняття рішення

Метою прийняття цього рішення є сприяння ефективному веденню розсадництва декоративних рослин, що відповідають провідним світовим практикам, виходу на сучасний рівень виробництва за показниками якості і фітосанітарної чистоти, спрощення ведення озеленення за рахунок вдосконалення існуючих норм, які регулюють відносини в цій галузі.

3. Загальна характеристика рішення

Проектом рішення пропонується рекомендувати Київському комунальному об'єднанню зеленого будівництва та експлуатації зелених насаджень міста «Київзеленбуд» та районним комунальним підприємствам по утриманню зелених насаджень міста Києва, комунальному підприємству «Київський міський центр розвитку міського середовища», комунальному підприємству по охороні, утриманню та експлуатації земель водного фонду м. Києва «Плесо», комунальним підприємствам по обслуговуванню житлового фонду та іншим підприємствам

комунальної форми власності, установам, організаціям, розміщеним на землях комунальної форми власності міста Києва, під час формування технічних специфікацій на садивний матеріал для проведення публічних закупівель і підготовці проектно-кошторисної документації на об'єкти будівництва, в складі якої передбачено виконання робіт з озеленення, керуватись Стандартами садивного матеріалу декоративних рослин.

Стандарти включають в себе наступні розділи з описовими та графічними матеріалами:

Розділ 1. Загальні вимоги оцінки якості продукції розсадництва.

Розділ 2. Стандарти виміру садивного матеріалу для міського озеленення і садово-паркового будівництва.

Розділ 3. Листяні дерева.

Розділ 4. Листяні кущі.

Розділ 5. Хвойні рослини.

Розділ 7. Ліани.

Розділ 6. Троянди.

Розділ 8. Трав'янисті багаторічні рослини.

4. Стан нормативно-правової бази у даній сфері правового регулювання

Проект рішення підготовлено відповідно до Законів України «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про столицю України – місто-герой Київ», Правил утримання зелених насаджень у населених пунктах України, затверджених наказом Міністерства будівництва, архітектури та житлово-комунального господарства України від 10 квітня 2006 року № 105.

5. Фінансово-економічне обґрунтування

Реалізація даного рішення не передбачає використання коштів місцевого бюджету.

6. Суб'єкт подання рішення та доповідач на пленарному засіданні

Депутат Київської міської ради Костянтин Яловий.

Депутат Київської
міської ради

Костянтин Яловий

Заступник міського голови –
секретар Київської міської ради

Яловому К. В.
Гаршиній Г. А.

Прошу розглянути проект рішення від 21.08.2020
№08/231-2156/ПР в установленому порядку.

Пихтіній О. М.

Для контролю за проходженням та тиражування

Юнаковій С. М.
Лазор Л. В.
Пантелеєву П. О. – до відома

Володимир ПРОКОПІВ

“21” серпня 2020 року
№ 08/231 – 2156/ПР

08/231-2156/177
21.08.2020

ДЕПУТАТ

КИЇВСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ VIII СКЛИКАННЯ

«21» серпня 2020 р.

№ 08/231/114 - 3059

Заступнику міського голови –
секретарю Київської міської ради

Прокопіву В.В.

Шановний Володимире Володимировичу!

Керуючись статтею 19 Закону України «Про статус депутатів місцевих рад», статтями 10, 26 Регламенту Київської міської ради, затвердженого рішенням Київської міської ради від 07.07.2016 № 579/579, прошу Вас надати доручення профільним комісіям Київської міської ради щодо розгляду в установленому Регламентом Київської міської ради порядку проекту рішення Київської міської ради «Про стандарти садивного матеріалу».

Додатки:

1. Проект рішення Київської міської ради «Про стандарти садивного матеріалу» на 21 аркушах.
2. Пояснювальна записка до проекту рішення на 2 аркушах.
3. Електронна версія зазначених документів.

З повагою

Депутат
Київської міської ради

Костянтин Яловий